

Petra Kirisaari – Jenny Rekola

Toimintaterapian hyödynnettävyys vankien kuntoutuksessa

Psykiatrisen vankisairaalan toimintaterapeuttien
kokemuksia

Metropolia Ammattikorkeakoulu
Toimintaterapeutti (AMK)
Toimintaterapian koulutusohjelma
Opinnäytetyö
04.04.2012

Tekijät Otsikko Sivumäärä Aika	Petra Kirisaari ja Jenny Rekola Toimintaterapian hyödynnettävyys vankien kuntoutuksessa – Psykiatrisen vankisairaalan toimintaterapeuttien kokemuksia 50 sivua + 2 liitettä 04.04.2012
Tutkinto	Toimintaterapeutti (AMK)
Koulutusohjelma	Toimintaterapian koulutusohjelma
Suuntautumisvaihtoehto	Toimintaterapia
Ohjaajat	lehtori Satu Aittomäki lehtori Anne Talvenheimo-Pesu
<p>Tämä opinnäytetyö on laadullinen selvitys toimintaterapian hyödyistä vankien kuntoutuksessa. Tarkoituksena on antaa tietoa toimintaterapian mahdollisuuksista ja käytettävyydestä vankien kuntoutuksessa rikoksettomaan elämään. Erytisen tärkeänä on pidetty, että tieto saavuttaa vankeinhoidossa työskentelevät eri ammattiryhmät sekä vankeinhoitotyöstä kiinnostuneet. Työ on toteutettu yhteistyössä psykiatrisessa vankisairaalassa työskentelevän toimintaterapeutin kanssa.</p> <p>Kirjallisuutta, jossa käsitellään toimintaterapiaa vankeinhoidossa, on hyvin vähän. Suomessa vankeinhoidon piirissä työskentelee vain muutama toimintaterapeutti ja hekin vankisairaalan puolella. Opinnäytetyön pääkysymys on selvittää voiko toimintaterapiaa hyödyntää vankien kuntoutuksessa. Pääkysymystä tarkentavilla alakysymyksillä selvitetään missä ihmillisen toiminnan mallin mukaisissa osa-alueissa vangeilla on ongelmia, miten nämä ongelmat näkyvät vankien arjessa sekä miten näihin ongelmiin voidaan vaikuttaa toimintaterapialla.</p> <p>Aineisto kerättiin teemahaastattelun avulla psykiatrisessa vankisairaalassa työskenteleviltä kahdelta toimintaterapeutilta. Haastattelu antoi mahdollisuuden tarkentaa kysymyksiä ja vastauksia jo haastattelutilanteessa. Haastattelussa tarkasteltiin ensin vankien ongelma-kohtia, joiden kautta voitiin peilata toimintaterapian käytettävyyttä vankien kuntoutuksessa.</p> <p>Haastattelun ja analyysin pohjana käytetään valikoiden ihmillisen toiminnan mallin käsitteitä, malliin pohjautuvan MOHOST-arviointikäsikirjan osioita ja OCAIRS-haastattelun kysymyksiä. Aineiston analysoinnissa noudatettiin teorialähtöisen sisällönanalyysin periaatteita. Malli sopii vankeinhoidon kuntoutusajatteluun ja tarkastelee niitä osa-alueita, joista haluttiin tietoa. Tuloksista nousee esiin, että vangeilla on monilla eri alueilla ongelmia, jotka näkyvät arjessa sekä vaikuttavat osaltaan rikolliseen elämäntapaan. Toimintaterapialla voidaan vaikuttaa esiin tulleisiin ongelmiin keskustelun ja toiminnan kautta. Tulosten perusteella voidaan sanoa toimintaterapiasta olevan hyötyä vankien kuntoutuksessa.</p>	
Avainsanat	vankeinhoito, toimintaterapia, psykiatrisen vankisairaala, ihmillisen toiminnan malli

Authors Title Number of Pages Date	Petra Kirisaari and Jenny Rekola The utility of occupational therapy in rehabilitation of prisoners – Knowledge of occupational therapists working in Prison Mental Hospital 50 pages + 2 appendices 4 th April 2012
Degree	Bachelor of Health Care
Degree Programme	Occupational Therapy
Specialisation option	Occupational Therapy
Instructors	Satu Aittomäki, Senior Lecturer Anne Talvenheimo-Pesu, Senior Lecturer
<p>This thesis was a qualitative study about the utility of occupational therapy in prison administration. The purpose of this study was to give information about the possibilities and usefulness of occupational therapy in rehabilitation and crime prevention among inmates. We considered it to be important that this information should reach those professionals who work in prison administration but also those interested in prison administration. The partner in cooperation is an occupational therapist who works in Prison Mental Hospital.</p> <p>Literature where prison administration and occupational therapy converge is very scarce. Only a few occupational therapist work in the Finnish prison administration, and those few in the Health Care Unit in a Prison Hospital. The main question of this thesis is to find out is it possible to use occupational therapy in rehabilitation of the inmates. The following questions amplify the main question: where inmates have problems in according with the elements of the Model of Human Occupation, how these problems show themselves in the daily living of the inmates and how occupational therapy can affect to these problems.</p> <p>The data for this study was collected by interviewing two occupational therapists who work in a Prison Mental Hospital. The interview was themed, which gave us an opportunity to amplify the questions and answers immediately. In the interview, we studied prisoners' problem issues, through which we could reflect the usefulness of occupational therapy in the rehabilitation of prisoners.</p> <p>As the frame of reference we used the Model Of Human Occupation, MOHOST-assessment manual and OCAIRS-interview. This made the analysis theoretical. We saw the model fitting in the outlook on rehabilitation in prison administration. The model ranged also to those sectors which we wanted to have information of. The results showed that prisoners have many problems in different areas. These problems can be seen in their daily living and contribute to the criminal lifestyle. Occupational therapy can influence the problems with discussion and occupation. According to the results occupational therapy can be used in rehabilitation of the inmates.</p>	
Keywords	prison administration, occupational therapy, Prison Mental Hospital, Model of Human Occupation

Sisällys

1	Johdanto	1
2	Opinnäytetyön lähtökohdat	3
2.1	Kuntoutuksen ja rangaistuksen ristiriita	4
2.2	Aiheeseen liittyvä kirjallisuus	6
3	Toimintaterapia vankeinhoidossa	9
3.1	Toimintaterapia näyttäytyy erilaisena vankiloissa ja vankisairaaloissa	10
3.2	Mitä toimintaterapeutti tekee psykiatrisessa vankisairaalassa?	11
4	Inhimillisen toiminnan malli	14
4.1	Ihminen tarkasteltuna tahdon, tottumuksen ja suoriutuskyvyn kautta	15
4.2	Osallistuminen, suoriutuminen ja taidot toiminnan tasoina	17
4.3	Toiminnan tasojen seuraukset	18
4.4	Ympäristö: mahdollistaja vai rajoittaja?	19
5	Opinnäytetyöprosessin eteneminen	21
5.1	Teemahaastattelu psykiatrisen vankisairaalan toimintaterapeuteille	22
5.2	Teorialähtöinen sisällönanalyysi	23
5.3	Eettisyyden ja luotettavuuden huomiointi työn kannalta	25
6	Tulokset	27
6.1	Vankien ongelmat tahdon ja tottumuksen alueella	27
6.2	Vankien ongelmat taidoissa	29
6.3	Vankien ongelmat ympäristötekijöissä	30
6.4	Miten toimintaterapialla voidaan vaikuttaa vankien ongelmiin	31
6.5	Kuntoutuksen ja toimintaterapian vahvuudet ja haasteet	34
7	Voidaanko toimintaterapiaa hyödyntää vankien kuntoutuksessa?	37
8	Pohdinta	41
	Lähteet	44

Liitteet

Liite 1. Vankiloissa työskentelevät toimintaterapeutit

Liite 2. Haastattelurunko

1 Johdanto

Suomessa on tällä hetkellä noin 60 000 henkilöä, jotka ovat joskus olleet vankilassa, joten ei ole kansanterveyden näkökulmasta yhdentekevää, mitä vankeusaikana tapahtuu (Lauerma 2008). Tarve selvittää toimintaterapian hyödynnettävyyttä vankien kuntoutuksessa nousi työelämästä. Jotta voidaan pohtia toimintaterapian hyödynnettävyyttä vankien kuntoutuksessa, on selvitettävä millä osa-alueilla vangeilla on ongelmia, miten ongelmat näkyvät vankien arjessa sekä miten näihin ongelmiin voidaan toimintaterapian keinoin vaikuttaa. Vankisairaaloissa työskentelevät toimintaterapeutit ovat työssään huomanneet vankien hyötyvän toimintaterapiasta, mutta vain pieni osa vankeista saa toimintaterapiapalveluita. Syynä nähdään olevan toimintaterapeuttien vähäisyys ja muun henkilökunnan tietämättömyys alasta. Kuntoutuksen ja rangaistuksen yhteensovittaminen on pitkään koettu haastavana. Rikosseuraamuslaitokset eivät ole virallisesti kuntoutuslaitoksia, vaikka niiden yhdeksi tehtäväksi katsotaan vankien kuntouttaminen yhteiskuntakelpoisiksi. Tästä syystä kuntoutuksen voidaan nähdä olevan vankeinhoidossa vielä ”lasten kengissä”. Kirjallisuus, joka keskittyy toimintaterapiaan vankeinhoidossa, on melko pintapuolista eikä anna juurikaan tietoa toimintaterapian sisällöstä, vaikuttavuudesta tai hyödynnettävyydestä.

Aineiston kerääminen vankeinhoidon piirissä toimivilta toimintaterapeuteilta nähtiin tärkeänä, sillä heillä on sekä tietämystä toimintaterapiasta että kokemusta työskentelestä vankien parissa. Yhteistyökumppaniksi lähti mukaan psykiatrisessa vankisairaalsa Turussa työskentelevä toimintaterapeutti Riikka Puolitaival, joka toimi käytännön työn asiantuntijana antaen tietoa ja näkökulmia työhön liittyen. Yhteistyökumppanin lisäksi haastateltavaksi lähti psykiatrisen vankisairaalan Vantaan toimintaterapeutti.

Työskentelyä on ohjannut inhimillisen toiminnan mallin käsitteistö (Model of Human Occupation) ja malliin perustuva MOHOST-arviointimenetelmän suomennettu käsikirja (The Model of Human Occupation Screening Tool) sekä käsikirjasta löytyvä haastattelurunko OCAIRS (The Occupational Circumstances Assessment Interview and Rating Scale). Malli jakaa yksilön, toiminnan ja ympäristön pienempiin osatekijöihin, joita tarkastelemalla on mahdollisuus saada kattava kuva vankien ongelmista, niiden näkyvyydestä arjessa sekä niistä osa-alueista, joihin toimintaterapian keinoin voidaan vaikuttaa. MO-

HOST-arviointimenetelmällä saadaan henkilöstä ja ympäristöstä kattava kuva riippumatta diagnoosista, oireista ja kuntoutusympäristöstä. OCAIRS-haastattelurungon kysymykset on suunniteltu vankilassa ja vankisairaalassa käytettäväksi. (Forsyth – Parkinson 2008.) Malli ja arviointimenetelmä sopivat myös vankeinhoidon kuntoutusajattelun ja niiden terminologian nähdään olevan monialaiselle tiimille ymmärrettävää.

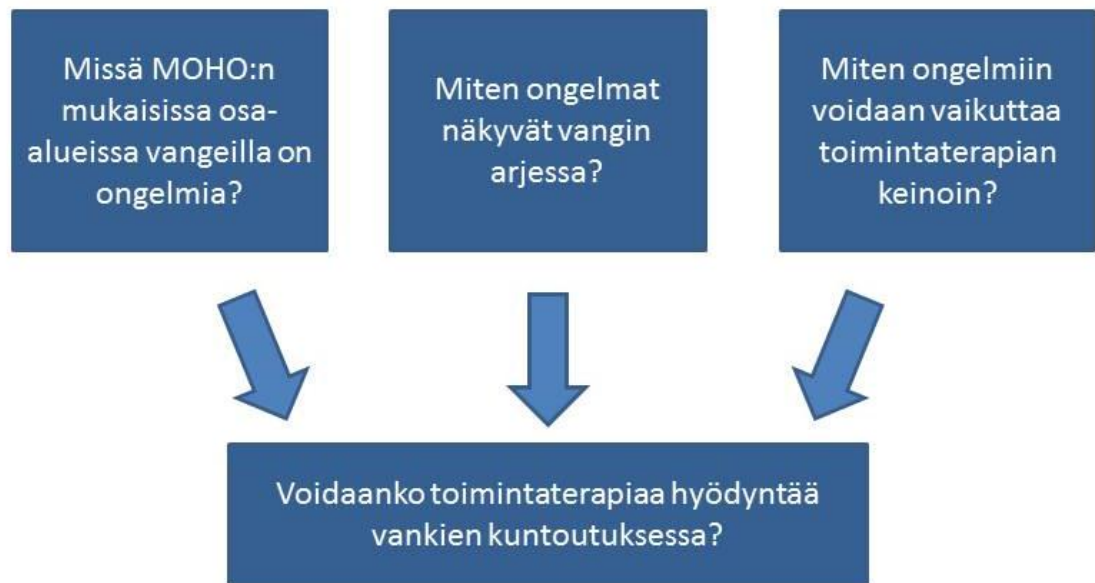
Työn tarkoituksena on lisätä tietoa toimintaterapian hyödynnettävyydestä vankeinhoidon ja toimintaterapian ammattilaisten keskuudessa. Tiedon lisääminen antaa vankeinhoidon ja toimintaterapian ammattilaisille sekä opiskelijoille mahdollisuuden pohtia toimintaterapeutin koulutuksen saaneiden ammattilaisten käytettävyyttä vankeinhoidossa. Valmis työ on julkaistu Theseus-opinnäytetyötietokannassa. Lisäksi työstä on kirjoitettu artikkeli vankeinhoidon henkilökunnan Kontra-lehteen, joka ilmestyy toukokuun 2012 aikana. Näin tieto toimintaterapiasta ja sen hyödynnettävyydestä vankien kuntoutuksessa saavuttaa myös vankeinhoidon ammattilaiset.

2 Opinnäytetyön lähtökohdat

Rikosseuraamuslaitoksen terveydenhuoltoyksikössä työskentelevien toimintaterapeuttien kanssa käydyistä sähköpostikeskusteluista ilmeni, että vangit hyötyvät toimintaterapiasta, mutta kaikki sitä tarvitsevat eivät sitä saa. Tähän toimintaterapeutit näkivät syynä osittain sen, että toimintaterapeutteja on vähän vankeinhoidon piirissä ja muu henkilökunta ei tiedä alasta paljoakaan. (Puolitaival 2011a; Hämeenlinnan vankisairaan toimintaterapeutti 2011.) Aiheeseen liittyvää kansainvälistä ja suomalaista kirjallisuutta on melko vähän. Samasta näkökulmasta ei ole tehty aiemmin opinnäytetöitäkään. Tarkasteltaessa aiheeseen liittyvää kirjallisuutta havaittiin, että kuntoutuksen ja rangaistuksen välillä on ristiriita. Rikosseuraamusviraston työryhmän raportissa ”Vankien terveydenhuollon kehittäminen” (2003) oli perustellusti pohdittu toimintaterapeutin tarvetta. Lisäksi Kauralan ja Kylämarttilan (2010) mukaan vankeusaika olisi otollinen ajankohta työkyvyn selvittämiseen ja kuntoutustoimenpiteiden käynnistämiseen. Tällä hetkellä työkykyä ja kuntoutustarvetta ei arvioida systemaattisesti, vaikka vangit ovat monien tutkimuksien mukaan väestön sairain osa. (Kaurala – Kylämarttila 2010: 23.)

Näiden seikkojen perusteella päätettiin lähteä tämän opinnäytetyön avulla selvittämään toimintaterapian hyödynnettävyyttä vankien kuntoutuksessa. Selventäviä alakysymyksiä ovat: missä inhimillisen toiminnan mallin osa-alueissa vangeilla on ongelmia, miten nämä ongelmat näkyvät vankien arjessa sekä miten näihin ongelmiin voidaan vaikuttaa toimintaterapian keinoin (Kuvio 1.). Toimintaterapian tarve perustuu yleisesti toimintakyvyn vajeeseen, jolloin oli ilmeistä selvittää toimintaterapian hyödynnettävyyttä vankien toimintakyvyn ongelmien kautta. Opinnäytetyöparin näkökulmasta vankien kuntoutustarpeen arvioinnissa voisi hyödyntää toimintaterapeutista osaamista ja toimintaterapiaprosessien toteuttaminen on perusteltua, sillä pelkästään vankilaan tuleminen on iso prosessi ja muutos. Toimintaterapian tunnettavuuden lisääminen vankeinhoidon piirissä edistäisi sen hyödyntämistä vankien kuntoutuksessa.

Kuvio 1. Opinnäytetyön kysymykset.

Tämän opinnäytteen tarkoituksena on antaa tietoa vankilassa toimivan toimintaterapeutin työnkuvasta muiden alojen toimintaterapeuteille, opiskelijoille sekä vankiloiden ja vankisairaaloitten henkilökunnalle. Vankeinhoidossa työskentelevät toimintaterapeutit puolestaan saavat mahdollisesti uusia näkökulmia omaan työhönsä. Tietoisuus toimintaterapian sisällöstä ja mahdollisuuksista sekä sen tarpeellisuuden perustelu osaltaan edistävät uusien toimintaterapeutin virkojen saamista vankeinhoitoon. Työ auttaa myös opinnäytteen tekijöitä ymmärtämään toimintaterapian mahdollisuuksia laajemmin alalla, jossa toimintaterapeutteja on tällä hetkellä valitettavan vähän. Opinnäytetyön toivotaan vähentävän negatiivisia ennakkoluuloja vankeja kohtaan sekä lisäävän ymmärrystä heidän kuntouttamisensa tärkeydestä.

2.1 Kuntoutuksen ja rangaistuksen ristiriita

Suomessa alettiin 1990-luvulla puhua strukturoidusta kuntoutuksesta vankeinhoidossa (Laine 2002: 127–131). Se nähdään edelleen tärkeänä, sillä rangaistusajan haittapuolina ovat passivoituminen ja elämänhallintataitojen heikkeneminen (Richter 2002: 80–81). Jo pelkkä vankilaan joutuminen on iso elämänmuutos, josta seuraa muun muassa ympäristön vaihdos, rutiinien ja tapojen muutokset. Tämän lisäksi huoli siviiliasioista ja muuttunut suhde omaisiin voi kuormittaa psyykkisesti, sillä kaikki muutokset ovat kii-

sejä. (Kyngäs 2002: 146.) Käsite ”kuntoutus” kattaa kaikki kuntouttavat toimet, jotka edistävät tai ylläpitävät asiakkaiden toimintakykyä, hyvinvointia, työmahdollisuuksia ja itsenäistä selviytymistä sekä auttavat häntä hallitsemaan elämäntilanteensa (Järvikoski – Härkäpää 2004: 13). Vankien kuntoutuksen erityistavoitteena on lisätä vangin mahdollisuutta elää rikoksetonta elämää (Laine 2002: 124).

Vaikka kuntoutus nähdään tärkeänä, sen toteuttamiseen vankeinhoidossa on suhtauduttu epäilevästi (Tourunen 2002: 29). Tähän vaikuttanee se, että Rikosseuraamuslaitokseen ja kuntoutukseen liittyvät mielikuvat ovat toistensa vastakohtia. Tämän lisäksi erityistyöntekijöiden ja lähityöntekijöiden tehtävät ja ajatusmaailmat poikkeavat osittain toisistaan. Tässä erityistyöntekijöillä tarkoitetaan sosiaalityöntekijöitä, psykologeja, toimintaterapeutteja, päihdetyöntekijöitä ynnä muita ja lähityöntekijällä vartijoita. Lähityöntekijöiden tulee huolehtia laitosten sisäisestä järjestyksestä, väkivallattomasta ja päihteettömästä laitosympäristöstä sekä säilytysvarmuudesta. (Myhrberg 2002: 55.) Erityistyöntekijät tarkastelevat vangin toimintakykyä, elämäntilannetta ja tulevaisuuden tavoitteita.

Vankien kuntoutus nousi keskeiseen asemaan vuonna 2006 voimaan tulleen vankeuslain myötä. Lain mukaan vankeuden tavoitteena on lisätä vangin valmiuksia rikoksetomaan elämään kehittämällä elämänhallintataitoja ja parantamalla sijoittumismahdollisuuksia yhteiskuntaan. Toteutus tehdään rangaistusajansuunnitelmissa rikos- ja tarvearvioiden pohjalta. Suunnitelmiin kirjataan tavoitteet ja keinot niihin pääsemiseksi. Suunnitelma tehdään vain noin puolelle, mutta se ei kuitenkaan aina toteudu käytännössä. (Kaurala – Kylämarittila 2010: 44.) Vankeuslaki antaa hyvän lähtökohdan kuntoutustoiminnan kehittämiseksi vankeinhoidossa (Karsikas 2006: 18).

Vankeinhoidossa tapahtuvaa kuntoutustoimintaa ei tunneta yleisesti, sillä se ei ole kuntoutussäädännön alainen kuntoutusorganisaatio (Karsikas 2006: 8). Vankeinhoidossa on nähty tarpeellisenä kehittää monenlaista kuntouttavaa toimintaa, sillä muu kuntoutusjärjestelmä tavoittaa harvoin vankeja (Karsikas 2006: 10). Vankien kuntouttaminen yhteiskuntakelpoisiksi kansalaisiksi katsotaan nykyään yhdeksi Rikosseuraamuslaitoksen tehtäväksi (Laine 2002: 124). Vankeinhoitojärjestelmän noudattama normaaliusperiaate tukee ajatusta siitä, että kuntoutus kuuluu osaksi vankeinhoitoa. Normaaliusperiaatteen mukaan vankeusrangaistukseen tuomitulla tulee olla samat oikeudet koulutuk-

seen, työhön ja muihin palveluihin kuin muilla yhteiskunnan kansalaisillakin ja rangaistuksen on koskettava vain vapaudenmenetystä. (Myhrberg 2002: 55.) Vankilat on veloitettuja järjestämään resurssiensa mukaan työtoimintaa, koulutusta, vapaa-ajan aktiviteetteja ja kuntoutusta (Rikosseuraamuslaitos 2010f). Jokainen vanki on rangaistus-aikanaan velvollinen osallistumaan vankityöhön, koulutukseen tai muuhun rangaistuslaitoksen järjestämään tai hyväksymään toimintaan. Vanki voidaan vapauttaa osittain tai kokonaan osallistumisvelvollisuudesta terveydentilan tai muun hyväksyttäväksi katsottavan syyn vuoksi. (Myhrberg 2002: 61.) Vankisairaalan puolella vangilla ei ole osallistumisvelvoitetta (Tiihonen 2011).

Vangitsemisen kautta on havainnollistettu **toiminnallisen deprivaaation** käsitettä. Deprivaatiolla tarkoitetaan toimintojen niukkuutta eli tilannetta, jossa jokin tekijä aiheuttaa sen, ettei henkilö voi tehdä sitä mitä hänen pitäisi tai hän haluaisi tehdä. Toiminnallisesta näkökulmasta vangitsemisella poistetaan tietoisesti mahdollisuus osallistua toimintoihin. Vaikka vankeusrangaistuksella on tarkoituksensa rikollisten tekojen seurauksena ja uusien tekojen estäjänä, voi sillä olla merkittäviä negatiivisia vaikutuksia yksilöön. Yksilön eristämisen, ajallisen epäjärjestyksen ja toimettomuuden yhdistämisellä on todettu olevan vahingollisia psyykkisiä vaikutuksia. Päivittäinen toiminta tarjoaa struktuuria, identiteetin ja merkityksen ihmisten elämään, mutta vankilassa tunnit, päivät ja viikot eivät juuri eroa toisistaan. Päivittäinen toiminta ja siihen kuuluvat rutiinit ja tavat sitouttavat aikaan ja auttavat orientoitumaan ympäröivään maailmaan. Vankilassa kuitenkin toiminnallinen deprivatio on haitaksi vankien kyvyille sopeutua tulevaisuudessa yhteisöön vankilan ulkopuolella. Vankeusrangaistusten määrän kasvaessa koko maailmassa tämänlainen toiminnallinen deprivatio on aiheellinen huolenaihe. (Whiteford 2004: 221–223; 229–231.)

2.2 Aiheeseen liittyvä kirjallisuus

Kirjallisuuden perusteella vankilassa kuntoutusta tarjotaan usein vain erityisryhmille kuten päihdeongelmallisille ja seksuaalirikollisille. Osa vangeista jää kuntouttavien palvelujen ulkopuolelle. (Suomela 2002: 227.) Toimintaterapeutti-lehdessä 'Mitä TOI tekee' -palstalla on esitelty vankisairaalassa työskentelevän toimintaterapeutin työnkuvaa (Kyriopoulos 2009: 7–9). Kansainvälisissä artikkeleissa toimintaterapeutin rooli on tuotu esiin vankilassa toteutetuissa projekteissa tai vapaaehtoistyöntekijänä, harvoissa artik-

keleissa toimintaterapeuttien kerrotaan työskentelevän vakituisesti vankilassa (Colpaert – Cattier – Valentine 1997; Eggers – Muñoz – Sciulli – Hickerson Crist 2006; Farnworth – Morgan – Fernando 1987; Hood 1998).

Vuonna 2002 tehdyssä selvityksessä Rikosseuraamusviraston asettama työryhmä selvitti vankeinhoitolaitoksen terveydenhuollon nykytilaa ja kehittämistarpeita sekä näihin tarvittavia toimenpiteitä ja niiden kustannuksia. Työryhmä ehdotti esimerkiksi Vantaan vankilan psykiatriseen sairaalaan kolmea uutta sairaanhoitajan sekä yhden toimintaterapeutin virkaa. Toimintaterapeutin virkaa perusteltiin sairaalan hoitotyön sisällön monipuolistamiseksi ja kehittämiseksi. (Vankien terveydenhuollon kehittäminen 2003: 13). Selvityksen liitteessä oli vankilakohtaisesti esitetty perusteluja eri ammattialojen virkojen perustamiseksi. Monissa vankiloissa oli tarvetta sairaanhoitajille, erityisesti tulo-/vastaanotto-osastoille, joissa työtehtäviin kuuluisi esimerkiksi uusien vankien tulotarkastus, päihdearvio ja työkyvynarvio. (Vankien terveydenhuollon kehittäminen 2003: Liite 2.) Toimintaterapeutin osaamista voisi myös hyödyntää jo tässä vaiheessa, esimerkiksi tekemällä yhteistyötä sairaanhoitajan kanssa, sillä toimintaterapeuteilla on monipuoliset välineet toimintakyvyn arviointiin ja edistämiseen. Mahdollisimman varhaisessa vaiheessa olisi tärkeää kartoittaa vangin kuntoutustarvetta. Mitä aikaisemmin kuntoutus päästään aloittamaan, sitä vaikuttavampaa se usein on.

Toimintaterapeuttien tehtävänä on mahdollistaa toimintaa ja löytää yksilölle tärkeät toiminnot, jotka vaikuttavat edistävästi hänen toimintakykynsä ja hyvinvointiinsa. Tämän vuoksi opinnäytetyöpari näki, että toimintaterapiasta olisi hyötyä vankeinhoidon kuntoutustiimeissä ja -osastoilla. Tiimien on helpompi yhdessä löytää vangit, jotka voisivat hyötyä toimintaterapiasta. Muun henkilökunnan tuntiessa toimintaterapeutin työnkuvan ja ajattelutavan paremmin olisi vankien hyöty suurempi, sillä oikein kohdennettu yksilöllinen kuntoutus on tehokkaampaa. Toimintaterapeuttien määrää lisäämällä, useammalla vangilla olisi mahdollisuus saada toimintaterapiaa ja kuntoutusjatkumo olisi mahdollinen (Puolitaival 2011a). Mitä useammassa vankilassa olisi toimintaterapeutti, sitä harvemmin vangin tarvitsisi siirtyä toiselle paikkakunnalle saadakseen tarvitsemaansa kuntoutusta. Vankisairaalassa ja psykiatrisessa vankisairaalassa hoidetaan koko Suomen vangit, mikäli vankila ei erikseen osta kuntoutusta ostopalveluna, jolloin vanki joutuu siirtymään hoidon perässä (Hämeenlinnan vankisairaalan toimintaterapeutti 2011). Siirtyminen saattaa vaikeuttaa positiivisten ja rikoksetonta elämää tukevi-

en kontaktien ylläpitoa vankilan ulkopuolelle. Esimerkiksi läheisten tapaamiset saattavat vähentyä kun välimatka on pitkä.

Vankilaympäristöön liittyviä opinnäytetöitä on tehty enemmän sosiaaalialalla kuin toimintaterapian alalla. Aikaisemmin ei ole kartoitettu toimintaterapian hyödynnettävyyttä vankien kuntoutuksessa vaan opinnäytetöitä on tehty muista aiheista kuten arviointi, oppimisvaikeudet, eristyksen vaikutus yksilöön ja päihdekuntoutus. Kankare (2002) tarkastelee opinnäytetyössään eristyksen vaikutusta yksilöön ja on tehnyt haastatteluja sekä vangeille että henkilökunnalle aiheeseen liittyen. Kasvi (2009) on opinnäytetyössään keskittynyt oppimisvaikeuksiin ja kuntoutukseen selvittämällä vapautuneiden vankien koettua tuen tarvetta. Kojo (2010) on tutkinut kommunikaatio- ja vuorovaikutustaitojen arviointimenetelmän (ACIS) käytettävyyttä vankisairaalan naisten toimintaterapiaryhmässä. Iivonen (2010) puolestaan on tehnyt Kalterit taakse® -projektin puitteissa opinnäytteessään haastatteluja vankien näkemyksistä liittyen päihdeohjelman käyttöön, sisältöön, toteutukseen, merkitykseen ja muutosehdotuksiin. Edellä mainittujen opinnäytetöiden lisäksi esimerkiksi naisten tukemisesta äitiydessä vankeusaikana, kun lapsi on mukana vankilassa, on tehty Vanajan vankilassa kartoitus kuntoutustarpeesta (Kajastila 2010). Mäkinen (1988) on tehnyt kartoitusta toimintaterapian mahdollisuuksista vangin työkyvyn arvioinnissa. Kyseisessä seminaarityössä vangin toimintakykyä on tarkasteltu hyvin rajatusti työkyvyn puitteissa ja työkykyä on arvioitu vain Adolf Meyerin ajankäytön mallin avulla.

3 Toimintaterapia vankeinhoidossa

Aluksi on kerrottu vankeinhoidosta lyhyesti, sillä se sisältää kaiken rikosseuraamuslaitoksissa tehtävän työn, näin myös siis toimintaterapian. Toimintaterapia määritellään lyhyesti sen ollessa melko tuntematon ala ja työn aiheen vuoksi on oletettavaa, että myös muun alan ammattilaiset voivat kiinnostua sen sisällöstä. Psykiatrisesta vankisairaalaista on kerrottu laajemmin kuin vankiloista ja vankisairaalaista, sillä haastatellut toimintaterapeutit työskentelevät siellä. Opinnäytetyöparista puhuttaessa tarkoitetaan työssä molempia opinnäytetyön tekijöitä.

Vankeinhoito on yksi keskeisemmistä käsitteistä, sillä opinnäytetyössä pohditaan toimintaterapian tarvetta vankeinhoidon piirissä. Se sisältää kaiken Rikosseuraamuslaitoksen yksiköissä tehtävän työn, mikä vaikuttaa vankiin välittömästi tai välillisesti. (Richter 2002: 79). Vankeinhoitotyötä tekevät rikosseuraamustyöntekijöiden lisäksi ohjaajat, sosiaalityöntekijät, opettajat, terveydenhuollon ammattilaiset ja papit (Rikosseuraamuslaitos 2010b). Tällöin vankeinhoito sisältää esimerkiksi työtoimintaa, koulutusta sekä terveyden- ja sosiaalihuollon palveluita. Työssä käytetään pääosin vankisairaaloiden **potilaista** käsitettä **vanki**, sillä kaikki ovat vankeusrangaistustaan suorittavia henkilöitä ja ovat hoidossa rikosseuraamuslaitoksen terveydenhuoltoyksikössä. Joissakin lähteissä ja yhteyksissä puhutaan kuitenkin esimerkiksi potilaspaikoista, joten niitä ei ole työhön muutettu.

Toimintaterapia on kuntoutusta, jossa toimintaterapeutti käyttää toimintaa terapeuttisesti soveltaen ja porrastaen sitä asiakkaan tarpeiden ja kykyjen mukaan. Toimintaterapeutin ja asiakkaan välinen yhteistyö ja vuorovaikutus ovat terapian ydin. (Suomen Toimintaterapeuttiliitto ry 2010b.) Toimintaterapeutti on erikoistunut arvioimaan asiakasta erilaisten toimintojen äärellä havainnoimalla ja haastatteleamalla. Toimintaterapiaa voi harjoittaa vain Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto Valviran rekisteriin rekisteröity laillistettu toimintaterapeutti (Suomen Toimintaterapeuttiliitto ry 2010a).

3.1 Toimintaterapia näyttäytyä erilaisena vankiloissa ja vankisairaaloissa

Rikosseuraamuslaitos koostuu keskushallintayksiköstä, kolmesta täytäntöönpanoalueesta, terveydenhuoltoyksiköstä ja koulutuskeskuksesta (Rikosseuraamuslaitos 2010c). Rikosseuraamusalueet jakaantuvat Etelä-Suomen, Länsi-Suomen sekä Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueeseen (Rikosseuraamuslaitos 2010g). Suomessa on yhteensä 28 vankilaa, psykiatrinen vankisairaala ja vankisairaala (Rikosseuraamuslaitos 2010c). Tämän lisäksi Niuvanniemen ja Vanhan Vaasan psykiatrisissa sairaaloissa kuntoutetaan rikoksen tehneitä syyntakeettomia potilaita (Hämeenlinnan vankisairaalan toimintaterapeutti 2011). Opinnäytteen esityönä selvitettiin sähköpostitse ja puhelimitse, missä Suomen vankiloissa on toimintaterapeutteja (Liite 1.). Opinnäytetyöstä jätettiin pois Niuvanniemen ja Vanhan Vaasan psykiatriset sairaalat, sillä ne eivät kuulu vankeinhoidon piiriin, eivätkä siellä olevat potilaat ole vankeja (Hämeenlinnan vankisairaalan toimintaterapeutti 2011). Yhdyskuntaseuraamustoimistot on myös rajattu pois työstä.

Vankilat toimivat rikosseuraamuskeskusten alaisuudessa, jotka jakautuvat rikosseuraamusalueiden mukaisesti (Rikosseuraamuslaitos 2010c). Vankiloissa suoritetaan saatua vankeusrangaistusta (Tourunen 2002: 26). Henkilökunta huolehtii rangaistuksen lainmukaisesta ja turvallisesta täytäntöönpanosta pyrkien samalla lisäämään tuomitun valmiuksia rikoksettomaan elämään (Rikosseuraamuslaitos 2010e). Vankiloissa kuntoutus keskittyy usein koulutus- ja kuntoutusosastoille ja on luonteeltaan psykososiaalista (Tiihonen 2011). Vankilassa toimintaterapeutin on työskenneltävä muulla nimikkeellä, sillä toimintaterapeutti on terveydenhuollon ammattinimike (Viikki-Ripatti 2012). Opinnäytetyön tekohetkellä toimintaterapeutteja ei työskennellyt vankiloissa kuin yksi. Turun vankilassa työskentelee tekstiilinohjaajan nimikkeellä toimintaterapeutin koulutuksen saanut henkilö, mutta hän oli esityötä tehdessä virkavapaalla. Aikaisemmin heitä on ollut useampiakin eri vankiloissa ja he työskentelivät vankilan johtajan alaisuudessa ohjaajan nimikkeellä (Tiihonen 2011). Lain mukaan rikosseuraamuslaitoksessa ohjaus- ja valvontatehtävissä toimivan virkamiehen nimike on erityisohjaaja, ohjaaja, rikosseuraamustyöntekijä, työnjohtaja tai vartija (Valtionneuvoston asetus rikosseuraamuslaitoksesta 1108/2009 § 11).

Vankisairaala ja psykiatrinen vankisairaala kuuluvat Rikosseuraamuslaitoksen terveydenhuoltoyksikköön. Vankisairaala huolehtii vankien somaattisesta hoidosta sekä

naisvankien vapaaehtoisesta psykiatrisesta hoidosta (Rikosseuraamuslaitos 2011). So-maattinen hoito kohdistuu ihmisen kehoon eli se on fyysistä hoitoa (Duodecim 2012a). Koko Suomen vankien akuutista psykiatrisesta hoidosta vastaa psykiatrinen vankisai-raala, jolla on yksiköt Vantaalla ja Turussa (Lauerma 2008). Vuonna 2006 Vantaan osasto yhdistettiin psykiatriseen vankisairaalaan. Psykiatrinen vankisairaala on suljettu laitos, missä noudatetaan mielenterveyslain lisäksi vankilan säännöksiä. (Puolitaival 2011b.) Vankisairaaloitten henkilökunnan esimies on ylilääkäri. Vankisairaaloissa työ-s-kenteleviä koskee vankiloihin ja vankeusrangaistusta suorittaviin liittyvien asetusten lisäksi samat terveydenhuollon lait ja säädökset kuin siviilisairaaloissakin (Tiihonen 2011). Ainoastaan vankisairaalassa Hämeenlinnassa ja psykiatrisessa vankisairaalassa Turussa ja Vantaalla työskentelee toimintaterapeutteja, joista Vantaan toimintatera-peutti on vain kerran viikossa paikan päällä (Taulukko 1.). Vankisairaaloissa annetaan sekä psykososiaalista että lääkinällistä kuntoutusta (Tiihonen 2011). Psykososiaalisella kuntoutuksella tarkoitetaan psyykkisiin ja sosiaalisiin tekijöihin vaikuttavaa kuntoutusta (Duodecim 2012b). Lääkinällisellä kuntoutuksella pyritään palauttamaan vaurioitunut tai sairastunut elin tai toiminto mahdollisimman normaaliksi (Duodecim 2012c).

Taulukko 1. Vankiloiden, vankipaikkojen ja toimintaterapeuttien määrät rikosseuraamusalueit-tain. (Vankilat ja yhdyskuntaseuraamustoimistot n.d.)

Rikosseuraamusalueet	Vankilat *	Vankipaikat	Toimintaterapeutit
Etelä-Suomen rikos-seuraamusalue	6	1105	1
Länsi-Suomen rikos-seuraamusalue	8	937	3
Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseu-raamusalue	13	1063	0

*sisältää avovankilat ja suljetut vankilat sekä vankisairaalat

3.2 Mitä toimintaterapeutti tekee psykiatrisessa vankisairaalassa?

Työpaikkana psykiatrinen vankisairaala on mielenkiintoinen, vauhdikas ja haastava. Potilaat vaihtuvat nopeasti ja ovat hyvin erilaisia niin persoonaltaan kuin myös taustoil-taan. Potilaita yhdistävänä tekijänä on, että kaikki ovat vankeja. Kaikilla on jonkinlaisen psyykkisen ongelman lisäksi myös muita ongelmia. Psykiatrisessa vankisairaalassa toi-mintaterapeutti työskentelee psykiatristen sairaanhoitajien, psykologin, sosiaalityönte-

kijän, lääkäreiden sekä ylilääkärin kanssa yhteistyössä. Työnkuva on vaihtelevasti tuttu muulle henkilökunnalle. Parhaiten siitä tietävät keikkatyöläiset, jotka ovat kuulleet toimintaterapiasta psykiatrisen vankisairaalan ulkopuolella. Tiedetään, että toimintaterapeutti ohjaa ryhmiä, tapaa potilaita yksilöllisesti ja tekee toimintakyvyn arviointia toimintaterapian arviointivälineillä. Tämän lisäksi heiltä odotetaan toiminnallisia ja luovia toimintoja. Henkilökuntaa kiinnostaa erityisesti kuulla, miten vanki on käyttäytynyt tai reagoinut tiettyihin asioihin toimintaterapian aikana. Toimintaterapeutin työnkuva on vuosien varrella muuttunut ja kehittynyt psykiatrisessa vankisairaalaissa, minkä vuoksi tietojen päivittäminen muulle henkilökunnalle olisi ajankohtaista. (Puolitaival 2011c; Julkunen 2011.)

Toimintaterapiaan vangit tulevat lääkärin kierrolla tehtyjen päätösten perusteella, muiden työntekijöiden pyynnöistä tai toimintaterapeutin ehdotuksista. Lähetekäytäntöä ei tarvita, koska yksikkö on pieni, tiivis ja yhteistyö sujuu keskustelunomaisesti. Toimintaterapia sisältää sekä arviointia että terapiaa ja prosessi lähtee käyntiin yleensä arvioinnilla. Toimintaterapiassa käytetään paljon luovia toimintoja ja arjen toimintoja, esimerkiksi keittiötoimintoja. Toimintojen on hyvä olla helposti tilanteen mukaan porrastettavia ja monelle soveltuvia, sillä ryhmäläiset ovat hyvin erilaisia ja aina ei tiedä edes keitä ryhmiin tulee. Yksilöterapiaa on enemmän, mutta myös avoimia ryhmiä. Terapiakerrat vaihtelevat yhdestä kerrasta kuukausia jatkuviin käynteihin ja määrät ovat hyvin yksilöllisiä. (Puolitaival 2011c; Julkunen 2011.)

Yhteistyökumppanina opinnäytetyössä ollut toimintaterapeutti Riikka Puolitaival työskentelee psykiatrisessa vankisairaalaissa Turussa. Yksikkö on ainoa vankeinhoidossa tahdosta riippumattomaan akuuttiin hoitoon tulevia vastaanottava sairaala (Lauerma 2008). Turussa tehdään mielentilatutkimuksia, vaarallisuusarvioita, ADHD -arvioita ja hoidetaan kaikista Suomen vankiloista tulevia vankeja, jotka tarvitsevat psykiatrista hoitoa. Yksikössä on 40 paikkaa miehille ja 6 paikkaa naisille sekä ympärivuorokautinen päivystysvalmius. (Puolitaival 2011b; Lauerma 2008.) Vuodessa hoitojaksoja on noin 300. Niistä 30 % alkaa tahdosta riippumattomasti, mutta puolet niistä jatkuu vapaaehtoisina. Turussa hoitojen kesto on keskimäärin viisi viikkoa, jonka jälkeen moni palaa sijoitusvankilaansa. (Lauerma 2008.)

Psykiatrisen vankisairaalan Vantaan yksikössä käy keskiviikkoisin toiminimellään toimintaterapeutti Jenny Julkunen. Hän oli myös toinen haastateltavista. Vantaan yksikössä on 14 vuodepaikkaa ja yksi polikliininen avopaikka. Vantaalla hoidetaan ainoastaan vapaaehtoisesti hoitoon tulevia, sillä kevyt henkilökuntarakenne ei mahdollista sekavien ja jatkuvaa lääketieteellistä huomiota tarvitsevien hoitoa. Hoitojaksoja on vuodessa noin 140 ja hoito kestää keskimäärin neljä viikkoa. Vantaan yksikön juuret ovat Helsingin keskusvankilaan vuonna 1974 perustetussa yhteisöhoito-osastossa, jossa käytettiin omahoitajajärjestelmää, psykoterapeuttista hoitoa sekä ryhmätoimintoja. Eri vaihtoehtojen käyttö ja säilyttäminen psykiatrisessa hoidossa on todettu olevan hyvä ratkaisu. (Lauerma 2008.)

4 Inhimillisen toiminnan malli

Toimintaterapian teorioissa nähdään ihmisen, toiminnan ja ympäristön olevan jatkuvassa vuorovaikutuksessa keskenään. Opinnäytteen tavoitteena oli saada mahdollisimman kattava kuva siitä, missä inhimillisen toiminnan mallin (The Model of Human Occupation) osa-alueissa vangeilla on ongelmia, miten nämä ongelmat näkyvät vankien arjessa sekä miten toimintaterapialla voidaan näihin vaikuttaa. Haastattelun ja analyysin pohjana käytettiin tukena inhimillisen toiminnan mallin käsitteitä, MOHOST (The Model of Human Occupation Screening Tool)-arviointimenetelmän osioita ja OCAIRS (The Occupational Circumstances Assessment Interview and Rating Scale)-haastattelun vankilaan ja vankisairaalaan suositeltuja kysymyksiä soveltaen (Forsyth – Parkinson 2008). Inhimillisen toiminnan mallin käyttö teoriapohjana oli ilmeinen, sillä MOHOST ja OCAIRS pohjautuvat siihen. Lisäksi malli sopii vankeinhoidon kuntoutusajatteluun ja käsitteistö on monialaisesti ymmärrettävää. Malli auttoi nostamaan esiin ihmisen osa-alueet, toiminnan eri tasot ja ympäristön. Teoria ohjasi opinnäytetyöparin ajattelua ja sen käyttö näkyy konkreettisesti haastattelukysymyksissä ja aineiston analysoinnissa.

Lisäksi inhimillisen toiminnan mallin tarkastelun kautta pyrittiin tuomaan toimintaterapian näkökulman esiin niille henkilöille, jotka eivät siitä tiedä. Toimintaterapeutin olisi hyvä käyttää työnsä tukena sopivaa viitekehystä tai mallia työn perustelun kannalta. Oman toiminnan perustelu on tärkeää etenkin niille ammattiryhmille, joiden kanssa työskennellään. Malli ohjaa ajattelua ja tätä kautta toimintaterapeutti jäsentää ja tuo näkyväksi toimintaterapian näkökulmaa. Tiimin sisällä avoin keskustelu ja tietoisuus muiden työnkuvasta on tärkeää. Tällä vältetään päällekkäiseltä työltä ja voidaan kuitenkin tehdä työtä asiakaslähtöisesti ja yksilöllisesti.

Vankeinhoidon kuntoutusajattelussa on samantyyppisiä piirteitä kuin inhimillisen toiminnan mallissa. Kuntouttamistoimien lähtökohtana vankeinhoidossa on ajatus vankien heikentyneistä elämänhallintataidoista (Taruvuori 2011: 61–66). Kuntouttavien toimien tausta-ajatuksena on usko ihmisen kykyyn kasvaa ja muuttua. Vankeinhoidon toimintaohjelmissa arvoihin, asenteisiin ja uskomuksiin vaikuttaminen nähdään tärkeänä, sillä ajatusten nähdään vaikuttavan toimintaan ja tapoihin (Taruvuori 2011: 61–75.) Inhimillisen toiminnan mallissa puolestaan uskotaan henkilön, toiminnan ja ympäristön olevan jatkuvassa vuorovaikutuksessa keskenään ja muokkaavan henkilön tahtoa, totumusta ja suorituskkyä koko elämän ajan (Kielhofner 2008a: 126–138). Tiedetään,

että muutoksen tulee lähteä itsestä, jotta se olisi pysyvä (Taruvuori 2011: 128). Tämä ajatus sopii myös inhimillisen toiminnan malliin. Mallissa korostetaan, että terapiaprosessin tavoitteiden ja keinojen on lähdettävä asiakkaasta itsestään. Lisäksi malli ohjaa terapeuttia keskittymään asiakkaan omiin arvoihin, kiinnostuksen kohteisiin, rooleihin ja tapoihin sekä tarkastelemaan niiden vaikutusta toiminnalliseen osallistumiseen ja suoriutumiseen. (Kielhofner 2008b: 143.) Rikosseuraamuslaitoksen yksi arvo on, että tuomion täytäntöönpano toteutetaan niin, että se tukisi tuomitun pyrkimystä rikoksettomaan elämään sekä yksilöllistä kasvua ja kehitystä (Rikosseuraamuslaitos 2010a). Rangaistusajan suunnittelussa pyritään huomioimaan tuomitun mahdollisuus kehittää valmiuksiaan rikoksettomaan elämään. Elämänhallintaa tukevat keinot lisäävät vangin mahdollisuuksia sijoittua osaksi yhteiskuntaa ja olla sen täysivaltainen jäsen. (Rikosseuraamuslaitos 2010e.)

4.1 Ihminen tarkasteltuna tahdon, tottumuksen ja suorituskyvyn kautta

Inhimillisen toiminnan malli tarkastelee ihmistä tahdon, tottumuksen ja suorituskyvyn kautta. Toimintaa motivoivat tahtoon liittyvät ajatukset ja tunteet eli henkilökohtainen vaikuttaminen, arvot ja kiinnostukset. Toimintaa muokkaavat tavat ja roolit, joista muotoutuu tottumus. Toiminnan puolestaan mahdollistaa suorituskyyky. Toiminta sisältää aina vuorovaikutuksen tahdon, tottumuksen, suorituskyvyn ja ympäristön välillä. Toiminnalliset teot, ajatukset ja tunteet nousevat aina tahdon, tottumuksen, suorituskyvyn ja ympäristön vuorovaikutuksesta, joten muutos jossain henkilön tai ympäristön osatekijässä saattaa johtaa muutokseen ajatuksissa, tunteissa ja toiminnassa. (Kielhofner 2008c: 24–26.) Työssä käytetään ihmisestä mallin sisältämää käsitettä henkilö.

Henkilön **tahtoon** liittyviä ajatuksia ja tunteita ovat arvot, kiinnostukset sekä henkilökohtainen vaikuttaminen. **Arvot** tarkoittavat asioita, joita henkilö pitää tärkeinä ja merkityksellisinä tehdä. **Kiinnostukset** tarkoittavat asioita, joita henkilö pitää miellyttävänä ja tyydyttävänä tehdä. **Henkilökohtainen vaikuttaminen** viittaa henkilön omaan käsitykseen omista kyvyistä ja tehokkuudesta. (Kielhofner 2008d: 13–16.) Opinnäytetyöparin ajatuksen mukaan vankien arvot ja kiinnostuksen kohteet ovat usein jollain tapaa yhteiskuntavastaisia, minkä vuoksi he ovat siviilissä valinneet rikollisen elämäntavan. Käsitykset asioiden normaalisuudesta tai hyväksyttävyydestä lienee erilaiset siihen nähden mitä yleisesti pidetään normaalina tai hyväksyttävänä.

Tahto on jatkuva prosessi ja arvoissa, kiinnostuksissa ja henkilökohtaisessa vaikuttamisessa saattaa tapahtua muutoksia elämän eri vaiheissa ja tilanteissa. Tahtoon liittyvät ajatukset tulevat esiin, kun ihminen kokee, tulkitsee, ennakoi ja valitsee toimintoja. Henkilö valitsee toiminnan, tekeminen vaikuttaa kokemukseen ja kokemuksen kautta voidaan tulkita mitä tehtiin. Lopulta kokemuksista luodut merkitykset vaikuttavat seuraaviin valintoihin. Tämän prosessin kautta tunteet ja ajatukset vaikuttavat siihen, miten henkilö toimii omassa ympäristössään. (Kielhofner 2008d: 13–16.) Opinnäytetyöparin näkemyksen mukaan samalla tavoin kuin osa kiinnostuu esimerkiksi jalkapallosta tai viulunsoitosta nuorena, osa saattaa kiinnostua huumeista tai jengeistä. Rankat kokemukset, kuten raiskaus, läheisen kuolema tai avioero, saattavat madaltaa kynnystä huumekekeiluille. Kotoa tai kaveripiiristä saatu malli väkivaltaisesta käytöksestä ja huumeiden käytöstä aina omaisuusrikoksiin siirtyä helposti eteenpäin.

Tottumukseen sisältyvät tavat ja roolit. **Tavoilla** tarkoitetaan hankittuja taipumuksia, joilla vastataan ja suoriudutaan tietyillä tavoilla tutuissa ympäristöissä ja tilanteissa. Toiminta muuttuu tavaksi, kun sitä toistetaan riittävästi tietyissä samoissa ajallisissa, fyysisissä ja sosiokulttuurisissa konteksteissa. Asia, joka on vaatinut ennen tarkkaavaisuutta ja keskittymistä tulee lopulta automaattiseksi. Ympäristön tekijät saavat ihmiset kehittämään toimintaansa tottumuksia. Suhteellisen pysyvä konteksti saa ihmisen vastaamaan siihen toimimalla kerta toisensa jälkeen johdonmukaisesti ja yhteneväisesti, tottumuksen mukaan. Tavat heijastuvat myös sisäistettyihin rooleihin. (Kielhofner 2008d: 16–18.) Opinnäytetyöparin ajatuksen mukaan vankilaan tullessa ympäristön muuttuminen aiheuttaa muutoksia tavoissa, sillä vankila asettaa eri puitteet toiminnalle kuin siviilimaailma. Vankilassa ei voi eri tekijöiden vuoksi esimerkiksi suorittaa päivittäisiä rutiineita samalla tavalla kuin siviilissä. Usein kuitenkin esimerkiksi tapa ratkaista ongelmia pysyy samana ympäristöstä huolimatta. **Roolit** puolestaan ovat sosiaalisesti tai henkilökohtaisesti määritettyjä statuksia ja niihin liitettyjä asenteita ja käytöstä. Ihmisten toimiessa tietyissä rooleissa he esittelevät yleensä käytöstä, joka vastaa sosiaalista määrittelyä eli muiden ihmisten odotuksia roolilta. (Kielhofner 2008d: 16–18.) Opinnäytetyöparin näkemyksen mukaan vangin roolissa voi harvoin luottaa edes muihin vankeihin ja usein auktoriteetteja vastustetaan voimakkaasti. Jokainen teko ja sana on mietittävä tarkkaan, jotta ei aiheudu ongelmia. Ihmisen psyykkiset ja fyysiset tekijät

vuorovaikutuksessa henkilön subjektiivisen kokemuksen kanssa vaikuttavat kykyyn tehdä asioita. Tätä kutsutaan **suorituskyvyksi**. (Kielhofner 2008d: 18–20.)

4.2 Osallistuminen, suoriutuminen ja taidot toiminnan tasoina

Sitä mitä ihmiset tekevät toimiessaan voidaan tarkastella kolmella toiminnan tasolla, jotka ovat toiminnallinen osallistuminen ja suoriutuminen sekä taidot. (Kielhofner 2008e: 101.) Kuvitteellisia esimerkkejä toiminnan tasoista vankilaan liittyen on Taulukossa 2. **Toiminnallinen osallistuminen** viittaa tekemiseen laajassa käsityksessä. Osallistuminen on sitoutumista työhön, leikkiin tai päivittäisiin toimintoihin, jotka ovat osa henkilön sosiokulttuurista kontekstia. Toiminnot ovat toivottuja ja/tai välttämättömiä hyvinvoinnin kannalta. Osallistuminen ei tarkoita vain suoriutumista vaan myös subjektiivista kokemusta. Osallistumista on esimerkiksi työn tekeminen, itsestä huolehtiminen, ystävien tapaaminen tai kodin ylläpito. Osallistuminen on yhteydessä suorituskykyyn, tottumukseen, tahtoon ja ympäristön olosuhteisiin. Motiivit, roolit, tavat, kyvyt ja rajoitukset vaikuttavat siihen, mihin toimintaan henkilö haluaa osallistua. Ympäristö voi rajoittaa tai mahdollistaa henkilön osallistumista haluamaansa toimintaan. (Kielhofner 2008e: 101–102.)

Suoriutuminen sisältää jonkin toiminnallisen tehtävän tekemisen (Kielhofner 2008e: 109). **Toiminnallinen suoriutuminen** puolestaan merkitsee laajempaa määrää tekemistä koko elämän ajan (Kielhofner 2008e: 101). Tottumuksella on tärkeä vaikutus suoriutumiseen, koska suurin osa siitä sisältää asioita, jotka ovat osa päivittäistä rutiiniamme. Suoriutumiseen vaikuttaa myös suuresti ympäristö eli se voiko mahdollisista rajoitteista huolimatta suoriutua toiminnasta ympäristön avulla. (Kielhofner 2008e: 103.)

Taidot ovat havaittavia, tavoitteellisia tekoja, joita henkilö käyttää suoriutuessaan eri toiminnoista. Suorituskyvyllä viitataan perustana olevaan kyvykkyyteen, kun taas taidoilla enemmänkin konkreettisiin tekoihin, joita tehdään toiminnan aikana. Taidot voidaan jakaa motorisiin taitoihin, prosessitaitoihin sekä kommunikointi- ja vuorovaikutustaitoihin. Motoriset taidot tarkoittavat itsen ja asioiden liikuttelemista, kuten kehon tasapainottamista ja taivuttamista sekä tavaroiden kuljettamista ja käsittelyä. Prosessitaidot viittaavat toiminnan järjestelyyn esimerkiksi sopivien välineiden ja materiaalien

valitseminen ja käyttäminen sekä toiminnan muuttaminen ongelmatilanteissa. Kommunikointi- ja vuorovaikutustaidot ovat kykyä ilmaista aikomuksia ja tarpeita sekä vaikuttaa sosiaaliseen toimintaan yhdessä muiden ihmisten kanssa toimiessa. Esimerkkejä ovat eleet, fyysinen kontakti muihin, puhuminen ja yhteistyö muiden kanssa. Henkilön osallistuessa johonkin toimintaan hän suorittaa lukuisan määrän erilaisia tehtäviä ja käyttää niihin erilaisia taitoja. (Kielhofner 2008e: 103.)

Taulukko 2. Kuvitteellisia esimerkkejä toiminnan tasoista vankilan toimintoihin liittyen.

Toiminnan tasot	Esimerkkejä			
Toiminnallinen osallistuminen	itsestä huolehtiminen	työn teko	sellin hoito	vapaa-ajan vietto
Toiminnallinen suoriutuminen	painonnosto, hampaiden harjaus, peseytyminen	työpisteelle siirtyminen, hiominen, pöydän osien yhteen liittäminen, pöydän lakkaus	imurointi, pölyjen pyyhkiminen, sängyn petaaminen	television katselu, lukeminen, biljardin pelaaminen, kuntosaliharjoittelu, ulkoilu
Taidot	välineisiin ulottuminen, esineiden käsittely, voiman käyttö ja säätely	käveleminen, ongelmanratkaisu, koordinaatio, kommunikointi, toiminnan vaiheistaminen	käveleminen, välineisiin ulottuminen, esineiden käsittely, tasapaino	käveleminen, istuminen, välineisiin ulottuminen, esineiden käsittely, koordinaatio

4.3 Toiminnan tasojen seuraukset

Toiminnallinen identiteetti, pätevyys ja mukautuminen ovat toiminnan seurausta. Toiminnallinen identiteetti ja pätevyys ovat adaptaation eli mukautumisen osatekijöitä.

Toiminnallisella identiteetillä tarkoitetaan sitä, mitä olemme ja mitä haluaisimme olla. Sen nähdään koostuvan käsityksistä ja havainnoista, jotka liittyvät omiin arvoihin, kiinnostuksen kohteisiin, kykyihin, rooleihin, rutiineihin, suoriutumiseen ja ympäristön odotuksiin. Se kehittyy koko elämän ajan, ja mitä paremmin tuntee itsensä, sitä selkeämpi on toiminnallinen identiteetti. Osallistuminen toimintoihin auttaa kehittämään itsetuntemusta ja näin myös selkiyttämään toiminnallista identiteettiä. **Toiminnallinen pätevyys** koostuu sekä omista että ympäristön asettamista odotuksista ja vaatimuksista. Se on kykyä toimia omien arvojen, mielenkiinnon kohteiden, kykyjen, rutiinien ja tavoitteiden mukaisesti sekä osallistumista toimintoihin, jotka mahdollistavat toimimisen edellä mainittujen tekijöiden mukaisesti. Pätevyyden tunne on se voima, joka saa ihmisen toimimaan oman identiteettinsä mukaisesti. (Kielhofner 2002: 119–121.)

Henkilö **mukauttaa** omaa toimintaansa jatkuvasti eri tilanteissa, eri ympäristöissä ja toimiessaan eri ihmisten kanssa. Mukautuminen ja sopeutuminen on ihmiselle luonnollista. Sairaus, vamma tai muutos usein vaikuttaa toiminnalliseen identiteettiin ja pätevyyteen, jolloin mukautuminen vaikeutuu. Tämä vaatii identiteetin ja pätevyyden uudelleen rakentumista. Useimmiten ongelma on toiminnallisessa pätevyydessä. Tällöin toiminnallinen identiteetti on selkeä: tiedetään mitä ollaan ja millaisiksi halutaan tulla, mutta keinot eli pätevyys muutoksen aikaan saamiseksi puuttuvat. Toiminnallinen identiteetti voi olla myös kadoksissa, jolloin ei tiedetä, mitä on ja/tai millaisiksi halutaan tulla. (Kielhofner 2002: 122.)

Opinnäytetyöparin näkemyksen mukaan vankilaan joutuminen on iso muutos, varsinkin sinne ensikertaa joutuville. Rikosten uusijoille vankilaympäristö ja sen pelisäännöt ovat jo tutut, eikä muutos ole heille yhtä suuri. Vankilaympäristöön ja sen pelisääntöihin mukautuminen on helpompaa kuin mukautuminen rikoksettomaan elämään. Rikoksettomaan elämään mukautuminen vaatii suurempia muutoksia toiminnallisessa identiteetissä ja pätevyydessä kuin ympäristön muutokseen mukautuminen. Vangeilla on usein selkeä käsitys siitä mitä he ovat ja jonkinlaisia ajatuksia siitä millaisiksi haluaisivat tulla ja millaista elämän tulisi olla, mutta heiltä puuttuu motivaatio ja keinot ajatustensa mukaisen elämän saavuttamiseksi. Osa vangeista ei pysty kuvittelemaan muunlaista elämää, sillä heillä ei ole mallia tai tietoa siitä millaista elämä voisi olla.

4.4 Ympäristö: mahdollistaja vai rajoittaja?

Inhimillisen toiminnan mallissa **ympäristö** nähdään koostuvan maantieteellisestä alueesta, jossa elämme, sosiaalisesta yhteisöstä, johon kuulumme, kulttuurista, fyysisistä tiloista, joissa toimimme sekä esineistä ja välineistä, joita käytämme. Nämä tekijät vaikuttavat siihen, mitä teemme ja miten sen teemme. Ympäristö vaihtuu usein päivän aikana. Erilaisissa ympäristöissä tehdään eri asioita eri tavalla ja toimitaan eri ihmisten kanssa. Erilaiset ympäristöt mahdollistavat erilaisia toimintoja ja eri toimintatapoja sekä asettavat eri tavalla vaatimuksia ja rajoituksia. Se, miten ympäristö vaikuttaa toimintaan ja miten yksilö sen kokee, riippuu yksilöstä itsestään. (Kielhofner 2002: 99–101.)

Opinnäytetyöparin ymmärryksen mukaan vankien fyysisen ympäristön raamit ovat kukaikin yhtenäiset rikosseuraamuslaitoksesta riippumatta. Rikosseuraamusjärjestelmä sekä henkilökunnan työtä ohjaavat lait ja säännökset ovat valtakunnallisesti yhdenmu-
kaiset koko maassa laitoksesta riippumatta. Päivärytmi noudattaa länsimaisia tapoja ja tilat vastaavat yleisesti ottaen toisiaan. Yhdistäviä tekijöitä rikosseuraamuslaitosten kesken on paljon. Taloudelliset resurssit, historia, kulttuuri, henkilökunnan tieto-taito ja ajatukset merkityksellisistä toiminnoista vaikuttavat siihen millaisiksi fyysiset tilat ovat muokkautuneet, mitä välineitä on käytettävissä ja mitä toimintoja siellä tarjotaan. Se, millaisena fyysiset tilat, välineet ja toiminnot koetaan riippuvat yksilöllisistä tekijöistä kuten mielenkiinnon kohteista, asenteista ja arvoista sekä toimintakyvystä. Vankien sosiaalinen ympäristö koostuu pääosin muista vangeista, vartijoista ja muu henkilökun-
nasta. Vankilan ulkopuolella olevat perheenjäsenet ja ystävät ovat myös osa sosiaalista ympäristöä, vaikka eivät ole fyysisesti läsnä vankien jokapäiväisessä elämässä tuomion aikana.

5 Opinnäytetyöprosessin eteneminen

Rikosseuraamuslaitoksen internetsivujen mukaan toimintaterapeutti mainitaan henkilökuntaan kuuluvaksi ainoastaan psykiatrisen vankisairaalan Turun yksikön esittelyosiossa. Helsingin vankilan kuntoutus- ja koulutusosastolla tehdyn harjoittelun ansioista opinnäytetyöpari tiesi toimintaterapeutteja työskentelevän psykiatrisen vankisairaalan Turun yksikön lisäksi psykiatrisen vankisairaalan Vantaan yksikössä ja vankisairaalassa Hämeenlinnassa. Oletettavaa oli, että toimintaterapeutteja työskentelee eri vankiloissa. Toimintaterapeutin on lain mukaan työskenneltävä eri nimikkeellä ollessaan muun kuin terveydenhuoltoyksikön alaisena. Tämän vuoksi esityönä selvitettiin jokaisesta opinnäytetyön tekohetkellä toiminnassa olevasta vankilasta, että työskenteleekö heillä toimintaterapeutin koulutuksen omaavia henkilöitä tai käyttävätkö he toimintaterapiapalveluita ostopalveluna (Liite 1.). Esityön tarkoituksena oli myös kartoittaa mahdolliset haastateltavat. Vain muutamassa vankilassa osattiin kertoa, mitä toimintaterapiaa on, mutta osa kertoi sen olevan aivan vieras ala. Aineisto päätettiin kerätä toimintaterapeuteilta, koska heillä on tietämystä sekä toimintaterapiasta että vankeinhoidosta. Työ rajautui psykiatriseen vankisairaalaan Turkuun ja Vantaalle.

Esityön jälkeen perehdyttiin vankeinhoidon perusteoksiin koska aihealue ei ollut ennestään tuttu. Tämän jälkeen lähdettiin etsimään tietoa toimintaterapiasta vankeinhoidossa. Tietokannoista löytyneet ulkomaiset artikkelit eivät sisällöllisesti sopineet opinnäytetyöhön, sillä niissä sivuttiin toimintaterapiaa hyvin lyhyesti. Kotimaisessa kirjallisuudessa mainittiin myös hyvin lyhyesti toimintaterapia. Tämän vuoksi hakua jouduttiin laajentamaan kuntoutukseen vankeinhoidossa. Lähes kaikissa lähteissä tuli esiin, että vankeinhoitojärjestelmässä on pyritty ottamaan kuntoutusta mukaan vankeinhoitoon. Sen on myös nähty yleisesti olevan ristiriidassa vankeusrangaistuksen suorittamisen kanssa.

Suunnitelman tueksi keskusteltiin opinnäytetyön aiheesta erikoistoimintaterapeutti Päivi Tiihosen kanssa, joka on toiminut vankeinhoidossa vuosina 1983–2005. Keskustelu antoi paljon tietoa vankeinhoidon rakenteesta toimintaterapeutin näkökulmasta tarkasteltuna, mikä auttoi erityisesti työn aiheen selventämisessä.

5.1 Teemahaastattelu psykiatrisen vankisairaalan toimintaterapeuteille

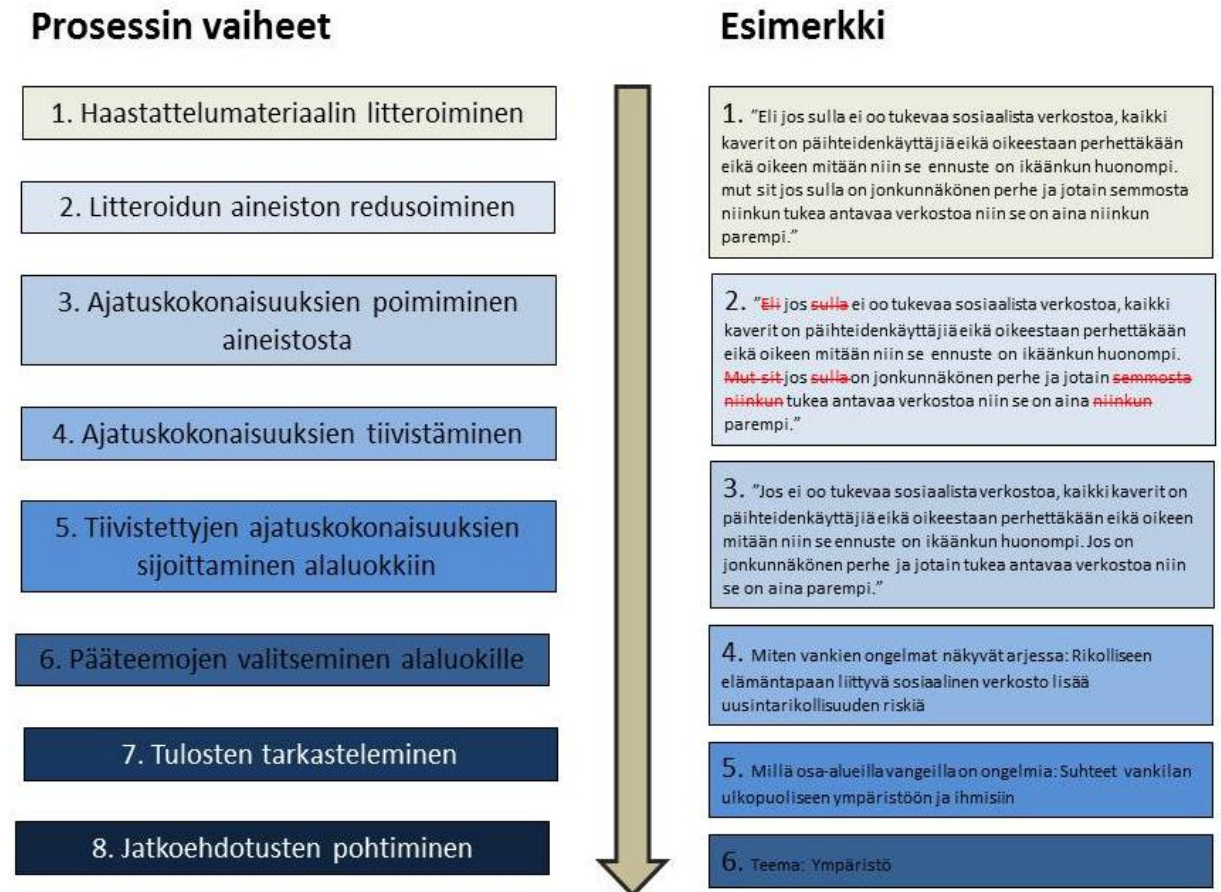
Kyseessä oli tapaustutkimus, koska haastateltaviksi valittiin kaksi toimintaterapeuttia. Toimintaterapeuttien kokemuksellisen näkemyksen ja ymmärryksen selvittäminen teki työstä laadullisen tutkimuksen. Haastateltavia oli kaksi (2) ja molemmat haastateltiin kerran. Toimintaterapeutit haastateltiin erikseen aikataulullisten ja maantieteellisten tekijöiden vuoksi. Haastattelut tapahtuivat Psykiatrisessa vankisairaalassa Turussa ja Vantaalla toimintaterapeuttien varaamissa rauhallisissa tiloissa. Tiedonkeruutavaksi valittiin haastattelu, koska se on joustava menetelmä ja antaa mahdollisuuden esimerkiksi oikaista väärinkäsityksiä sekä tarkentaa vastauksia haastattelun aikana (Tuomi – Sarajärvi 2009: 73). Haastattelutilanteessa opinnäytetyöpari pyrki varmistamaan säännöllisesti, että haastateltavan vastaukset ymmärrettiin oikein. Teemahaastattelu vaikutti sopivimmalta, koska siinä edetään valittujen aiheeseen liittyvien teemojen mukaan (Tuomi – Sarajärvi 2009: 73).

Haastattelurunko rakennettiin hyödyntäen inhimilliseen toiminnan mallin käsitteitä sekä malliin pohjautuvaa MOHOST-käsikirjaa ja OCAIRS-haastattelua (Liite 2.) (Forsyth – Parkinson 2008). Inhimillisen toiminnan mallin avulla koettiin saatavan tutkimusongelman kannalta olennaisinta tietoa ja nähtiin, että mallin käsitteistä voisi muovata teemoja tai kysymyksiä. Haastattelun pääteemat nousivat mallin käsitteistä. MOHOST-käsikirjan osioiden ja käsikirjan liitteessä 3 esiteltyjen OCAIRS-haastattelun kysymysten tarkastelu auttoi tekemään haastattelurunkoon tarkentavia kysymyksiä eri teemojen alle. MOHOST-käsikirjan osioiden hyödyntäminen nähtiin hyvänä, koska sen avulla toimintaterapeutti arvioi ihmistä kokonaisvaltaisesti tarkastelemalla eri osa-alueita. OCAIRS haastattelurungon liitteestä 3 nähtiin olevan hyötyä, sillä sen kysymykset on kohdistettu vankilaan ja vankisairaalaan. Strukturoidun arviointimenetelmän hyödyntäminen takasi jokaisen osa-alueen huomioimisen haastattelussa. Tutkimustehtävänä oli selvittää toimintaterapeuttien näkemystä siitä, missä inhimillisen toiminnan mallin osa-alueilla vangeilla on ongelmia, miten nämä ongelmat näkyvät vankien arjessa ja millä tavalla näihin ongelmiin voidaan toimintaterapia keinoin vaikuttaa sekä ovatko toimintaterapeutit nähneet siitä olevan hyötyä. Ajatteleamalla arvioinnin kohteena kaikkia vankeja yhden sijasta voitiin kartoittaa yleisellä tasolla vankien ongelmia ja sitä kautta tuoda esille myös yleisesti toimintaterapian tarve ja hyöty.

Haastattelurunko lähetettiin haastateltaville etukäteen. Tätä pidetään tärkeänä, jotta haastateltavat pystyvät valmistautumaan haastatteluun (Tuomi – Sarajärvi 2009: 73). Haastattelurunko lähetettiin myös opponoijille kommentoitavaksi ja näiden kommenttien mukaan tehtiin joitakin muutoksia esimerkiksi sanamuotoihin liittyen. Opponoijat kehottivat pohtimaan haastattelun pituutta. Pituuteen liittyen ei kuitenkaan lähdetty tekemään muutoksia, koska haastatteluille varattu kaksi tuntia uskottiin olevan riittävä aika. Haastattelun teemoja ei myöskään voitu rajata enempää. Kommentteihin lienee vaikuttanut se, että haastattelurunko näytti kirjallisena pidemmältä kuin se todellisuudessa oli, koska teemojen alla oli apukysymyksiä. Haastattelutilanteiden roolijako oli tehty etukäteen. Jaon ollessa yhdenmukainen se takasi mahdollisimman samanlaiset haastattelut kummankin haastateltavan kohdalla. Haastattelut nauhoitettiin litterointia varten, jotta haastatteluihin voitiin palata jälkikäteen. Luotettavuutta lisäsi se, että analysoinnissa oli käytettävissä alkuperäinen aineisto pelkkien muistiinpanojen sijaan.

5.2 Teorialähtöinen sisällönanalyysi

Aineiston analyysi noudatti teorialähtöisen sisällönanalyysin periaatteita. Haastattelu- ja analyysirunko perustuivat inhimillisen toiminnan mallin käsitteisiin, MOHOST-arviointimenetelmän osioihin sekä OCAIRS-haastatteluun. Erot analyysimuodoissa perustuvat siihen, miten ilmiötä kuvaava teoria ohjaa aineiston hankintaa, analyysiä ja raportointia. Teorialähtöisessä analyysissä ilmiö kuvataan ja määritellään jonkin teorian tai mallin ajattelun avulla ja se ohjaa koko prosessia haastattelusta johtopäätöksiin. Teorialähtöisessä analyysissä päättelyn suunta on yleisestä yksittäiseen eli se on deduktiivista. (Tuomi – Sarajärvi 2009: 97–98.) Teorialähtöisessä sisällönanalyysissä aineistoa varten muodostetaan ensin analyysirunko eli luodaan erilaisia kategorioita ja luokituksia, joihin aineisto sijoitetaan. Analyysirungon ollessa strukturoitu siihen voidaan kerätä vain siihen sopivia asioita. (Tuomi – Sarajärvi 2009: 113.) Teoriaan pohjautuvasta haastattelurungosta oli helppo poimia luokat teorialähtöiseen sisällönanalyysiin. Kuviossa 2. on kuvattu analyysiprosessin eri vaiheet esimerkkeineen.

Kuvio 2. Opinnäytetyön analyysiprosessin vaiheet esimerkkeineen.

Analyysi, tulkinta ja johtopäätökset ovat tutkimuksen tärkeimpiä vaiheita, sillä silloin selviää, minkälaisia vastauksia tutkimuskysymyksiin saatiin ja mitä olisi pitänyt tehdä toisin. (Hirsjärvi – Remes – Sajavaara 2008: 216). Laadullisessa tutkimuksessa voidaan käyttää aineiston analysoimiseen perusanalyysimenetelmää, sisällönanalyysiä (Tuomi – Sarajärvi 2009: 91). Sen avulla pyritään saamaan tiivistetty sanallinen kuvaus tutkittavasta asiasta ja aineiston sisällöstä (Tuomi – Sarajärvi 2009: 103). Ennen varsinaisen sisällönanalyysin tekoa aineisto pitää olla kirjoitetussa muodossa ja on hyvä tarkistaa tarvitseeko tietoja täydentää (Hirsjärvi – Remes – Sajavaara 2008: 216–217). Nauhoitetut haastattelumateriaalit litteroitiin eli puhtaaksi kirjoitettiin pian haastatteluiden jälkeen. Ajan säästämiseksi kummatkin opinnäytetyöparista kirjoittivat yhden haastatteluaineiston kirjalliseen muotoon.

Sisällönanalyysi alkaa aineiston läpikäymisellä, jossa erotetaan ne asiat, jotka sisältyvät tutkimuksen aiheeseen ja kiinnostuksen kohteeseen. Aiheen kannalta olennaiset asiat kerätään yhteen ja luokitellaan ne. (Tuomi – Sarajärvi 2009: 91–93.) Litteroinnin jäl-

keen toinen opinnäytetyöparista kävi toisen puhtaaksi kirjoittaman aineiston läpi sekä redusoi ja abstrahoi, eli tiivistä ja taulukoi, sen. Näin molempien haastatteluiden aineisto tuli tutuksi kummallekin. Kaikki kirjallinen tuotos kirjoitettiin osittain yhdessä ja osittain erikseen. Toinen luki sekä täydensi ja muokkasi tarvittaessa toisen kirjoittamat materiaalit, jonka jälkeen ne yhdistettiin. Analysoitavaa aineistoa oli kaiken kaikkiaan 45 sivua.

Teemoittelun avulla voidaan aineistosta nostaa esiin tutkimusongelmaa kuvaavia teemoja, poimia keskeiset aiheet sekä vertailla niiden esiintymistä aineistossa (Eskola – Suoranta 1998: 175–176). Aineistosta luokiteltiin inhimillisen toiminnan mallin käsitteistön ja MOHOST-käsikirjan osioiden mukaan vankien ongelmat, ongelmien näkyvyys arjessa ja toimintaterapian mahdollisuudet vaikuttaa tahtoon, tottumukseen, taitoihin (viestintä- ja vuorovaikutustaidot, motoriset ja prosessuaaliset taidot) sekä ympäristöön. Analyysirungon kaikki teemat olivat kahdessa taulukossa. Tulosten käsittelyn yhteydessä ne pilkottiin pienempiin osiin. Alkuperäinen ilmaisu on aineistosta poimittu ajatuskokonaisuus. ”Miten vankien ongelmat näkyvät arjessa?” -kategorian sisältö tiivistettiin alkuperäisestä aineistosta. ”Millä osa-alueilla vangeilla on ongelmia?” -kategorian alaluokat perustuvat MOHOST-käsikirjan osioihin. ”Miten toimintaterapialla voidaan vaikuttaa vankien ongelmiin?” -kategorian sisältö on myös tiivistetty alkuperäisestä aineistosta. Teemat nousivat inhimillisen toiminnan mallin käsitteistä. Esimerkki ajatuskokonaisuudesta ja sen käsittelystä näkyy kuvio 2. vaiheissa.

Luokittelun pohjalta kirjoitetaan tulokset ja yhteenveto johtopäätöksistä ja jatkoehdotuksista (Tuomi – Sarajärvi 2009: 91–93). Johtopäätökset koostuvat pohdinnasta, jossa käsitellään tulosten merkitystä eri kohderyhmille (Hirsjärvi – Remes – Sajavaara 2008: 224). Laadullisen tutkimuksen aineistosta löytyy usein paljon kiinnostavia asioita, mutta yhdessä tutkimuksessa ei voida käsitellä ja raportoida kaikkea mielenkiintoista (Tuomi – Sarajärvi 2009: 91–93).

5.3 Eettisyyden ja luotettavuuden huomiointi työn kannalta

Tutkimuksen keskeisimmät eettiset kysymykset koskevat tiedon hankintaa ja sen käyttöä (Eskola – Suoranta 1998: 52). Tutkimuksen etiikka korostuu, mitä vapaamuotoisempi tiedonkeruumenetelmä on, koska ennakoiti eettisten haasteiden suhteen on

tällöin vaikeampaa etukäteen. Tutkimuksen tekijä on prosessin edetessä vastuussa tekemistään valinnoista. Ongelmakohtia ovat usein tutkimukseen osallistuvien tiedottaminen ja tunnistettavuuden suojaaminen. Eri osapuolten on oltava tietoisia tutkimuksen tarkoituksesta, etenemisestä, tavoitteista ja menetelmistä sekä mahdollisuuksista ja riskeistä. Heidän osallistumiseensa on oltava vapaaehtoinen suostumus. (Tuomi – Sarajärvi 2009: 125–131.) Opinnäytetyöpari oli suunnitelmavaiheesta alkaen haastateltaviin yhteydessä. Suunnitelma ja valmiin raportin luonnos lähetettiin luettavaksi, jotta osallistujat olivat tietoisia kaikista työhön liittyvistä asioista. Myös esimerkiksi haastattelussa vastaamisen vapaaehtoisuus on otettava huomioon mahdollisten arkaluonteisten kysymysten kohdalla. Laadullisessa tutkimuksessa vastaajien kommentit eivät sulaudu samalla tavalla taulukoihin kuin tilastollisessa tutkimuksessa (Eskola – Suoranta 1998: 57–59).

Tutkimusten tulosten käyttö sisältää monta eettistä kysymystä, kuten sen miten tuloksia esitetään ja sovelletaan (Tuomi – Sarajärvi 2009: 125–131). Tulokset esitettiin niin, ettei niistä pysty erittelemään tiedonantajaa. Tutkijan on myös taattava se, että hän käyttää saamiaan tietoja vain luvattuun tarkoitukseen (Tuomi – Sarajärvi 2009: 125–131). Opinnäytetyöhön tarvittiin ainoastaan Riikka Puolitaipaleen esimieheltä lupa, jonka Puolitaival sai esimieheltään yhteistyöstä sopimisen jälkeen. Opinnäytetyön materiaali keskittyi toimintaterapian sisältöihin yleisesti, eikä siihen liittynyt salassa pidettäviä tietoja. Opinnäytetyöpari sitoutui noudattamaan hyvän tutkimuskäytännön periaatetta ja toimintaterapeuttiliiton ammattieettisiä ohjeita. Hyviin periaatteisiin kuuluu muun muassa rehellisyys, huolellisuus, avoimuus, lähteiden kunnioittaminen (Suomen Akatemian tutkimuseettiset ohjeet 2003: 5–6).

Laadullisen tutkimuksen luotettavuus perustuu tarkkaan kuvaukseen tutkimuksen eri vaiheista sekä tehtyjen valintojen ja tulkintojen perusteleamiseen. (Hirsijärvi 2008: 226–228). Tutkimustyyppinen työskentely oli opinnäytetyöparille uutta. Tämän vuoksi aineiston keräämisessä ja analysoinnissa käytettiin menetelmiä, jotka ovat käytettävissä luotettavasti kirjallisuutta ja opettajien ohjausta apuna käyttäen. Haastattelua suunniteltaessa kysymykset pyrittiin muokkaamaan niin, että ne olivat selkeitä ja ymmärrettäviä, eivätkä ne johdatelleet haastateltavaa.

6 Tulokset

Kappaleessa esitellään työn tulokset, jotka keskittyvät inhimillisen toiminnan mallin käsitteistä henkilöön ja ympäristöön. Yhteenvedossa pohditaan näiden tekijöiden vaikutusta toiminnan tasoihin ja niiden seurauksiin. Kahden eri haastattelun aineistojen tuloksia käsiteltiin yhtenäisenä. Tuloksia ei nähty tarkoituksenmukaisena eritellä, sillä haastateltavien näkemykset olivat toisiaan täydentäviä, eikä kyseessä ollut määrällinen tutkimus. Pieni otos mahdollisti näin myös aineistojen käsittelyn yhdessä taulukkopohjassa, josta esimerkit otettiin. Ensin on esitelty, millä inhimillisen toiminnan mallin osalueilla vangeilla on aineiston mukaan ongelmia ja miten ne näkyvät arjessa. Sitten on kerrottu, miten näihin ongelmiin voidaan toimintaterapian keinoin vaikuttaa. Lopuksi on kuvattu aineistosta nousseita kuntoutuksen ja toimintaterapian vahvuuksia ja haasteita, jotka eivät sopineet taulukon kysymysten alle. Taulukoihin on valittu hyvin aineistoa ja vankien isoimpia ongelmia kuvaavia esimerkkejä.

6.1 Vankien ongelmat tahdon ja tottumuksen alueella

Haastateltavat näkivät vangeilla olevan eniten haasteita **tahdon** alueella. Heillä on vaikeutta arvioida omia vahvuuksiaan ja heikkouksiaan, tehdä rikoksettomia valintoja ja asettaa yhteiskuntakelpoisia tavoitteita sekä toimia niiden mukaisesti. Tämä näkyy sairaudentunnottomuutena sekä epärealistisinä käsityksinä omista kyvyistä ja omasta tilanteesta (Taulukko 5). Vankien valintoja ohjaavat päihteet ja rikollinen elämäntapa. Heidän asettamansa tavoitteet ja tulevaisuuden suunnitelmat ovat usein epärealistisia. Osa pystyy nimeämään yhteiskuntakelpoisia tavoitteita, mutta heillä ei ole keinoja tai motivaatiota niiden saavuttamiseksi. Osa vangeista ei vaikuta tietävän, mitä muuta elämä voisi olla, kuin sitä mitä se nyt on.

Taulukko 3. Esimerkki "Missä vangeilla on ongelmia tahdon alueella ja miten ne näkyvät?"

Alkuperäinen ilmaisu	Miten vankien ongelmat näkyvät arjessa?	Millä osa-alueilla vangeilla on ongelmia?	Teema
"Elikkä se on hyvin yleinen se että heillä ei ole mitään sairautta, heillä ei ole mitään ongelmia, he eivät tarvitse mitään lääkitystä, he mitään terapiaa tarvitse, he ovat pärjänneet siviilissä aivan mainiosti. He ei nää sitä päihteiden käyttöä tai jotain muuta mikä on tuonut heidät vankilaan niin minään ongelmana ei se oo mikään sellanen ongelma päinvastoin he ihmettelee sitä miten se tähän liittyy."	Sairaudentunnottomuutena sekä epärealistisinä käsityksinä omista kyvyistä ja pärjäämisestä	Omien heikkouksien ja vahvuuksien arvioiminen	Tahto

Aineistosta nousi esille, että vangeilla on haasteita päivärytmissä, rutiineissa, rooleissa, velvollisuuksissa ja vastuunottamisessa. Nämä lukeutuvat inhimillisen toiminnan mallin mukaan **tottumukseen**. Siviilissä vankien päivärytmi ja rutiinit rakentuvat usein päihteiden hankkimisen ja käytön tai muun rikollisen toiminnan ympärille (Taulukko 6.). Osalla päivärytmi ja rutiinit ovat melko normaalit, mikäli heillä on työ- tai opiskelupaikka. Harvalla on kuitenkin kokemusta niin sanotusta normaalista elämästä. Vankilassa päivärytmiä ja rutiineja ohjaavat ruokailut, siivoukset, hoidot ja terapia sekä muu toiminta. Osa hoitaa vankilassa velvollisuutensa, kuten sellin siivoamisen tai työhön osallistumisen, osa ei. Vankien kesken vallitsee oma statusjärjestelmänsä, jonka mukaiset roolit kullakin on. Vankilan ulkopuolisia rooleja, kuten isän tai aviomiehen roolia, on vaikea ylläpitää tuomion aikana.

Taulukko 4. Esimerkki ”Missä vangeilla on ongelmia tottumuksen alueella ja miten ne näkyvät?”

Alkuperäinen ilmaisu	Miten vankien ongelmat näkyvät arjessa?	Millä osa-alueilla vangeilla on ongelmia?	Teema
”--jos on runsasta päihteiden käyttöä niin todennäköisesti niitä rytmejä ja rutiineja ei sen kummempin oo, muutakun liityen siihen päihteiden hankintaan ja käyttöön... ja sit tietysti ylipäättään se, et jos on asunnoton, niin ei siinä kauheesti niitä rytmejä ihmisellä kauheesti voi olla, ku se on vähän semmosta selviytymistä päivästä toiseen ja punkkailua sitten jonkun kaverin nurkissa.”	Rikollisena elämäntapana	Päivärytmi ja rutiinit	Tottumus

6.2 Vankien ongelmat taidoissa

Vankien taitoja tarkastellessa nousi esiin, että ongelmia on eniten viestintä- ja vuorovaikutustaidoissa sekä prosessuaalisissa taidoissa ja harvemmin motorisissa taidoissa. **Viestintä- ja vuorovaikutustaidoissa** haasteita on toisten kunnioittamisessa ja yhteistyössä sekä oman käyttäytymisen mukauttamisessa. Nämä asiat näyttäytyvät toisten päälle puhumisena, vaikeutena kuunnella muita, vastavuoroisuudessa on puutteita ja toisten näkökulmien kunnioittaminen tuottaa vaikeuksia ja ajattelu voi olla hyvin mustavalkoista (Taulukko 7.). Myös asianmukainen kommunikointi vaikeuttaa yhteistyötä ja riitoihin ajautumista tapahtuu myös. Mielenpitojen ja tarpeiden ilmaisemisen vaikeus esiintyy erityisesti ryhmätilanteissa. Ryhmissä viestintään vaikuttaa myös vankien keskinäiset suhteet ja statusjärjestelmä. Ongelmanratkaisu ja toiminnan organisointi, ohjeiden huomiointi ja keskittymiskyky ovat haasteita vankien **prosessuaalisiin taitoihin** liittyen. Kirjallisten ohjeiden seuraaminen ja vaiheesta toiseen siirtyminen eivät onnistu ja vangit kokevat, etteivät pysty keskittymään. Oppimisvaikeudet, kehitysviivästymät, koulujen keskeyttäminen, impulsiivinen käytös ja oudot päätelmät ovat myös käytännön esimerkkejä siitä, mihin prosessuaalisten taitojen ongelmat vaikuttavat. **Motorisia ongelmia** nousee esiin lähinnä vankien kohdalla asennossa, liikkuvuudessa ja koordinaatiossa. Vangeilla on erilaisia fyysisiä vammoja ja ongelmia, joita onnettomuudet, päihteet, itsemurhayritykset, painonnosto tai rikollinen elämä aiheutta-

vat. Motoriset ongelmat tulevat vastaan myös psykiatrisen vankisairaalan toimintaterapeutin arjessa, mutta ovat harvemmin ongelmien keskiössä.

Taulukko 5. Esimerkki ”Missä vangeilla on ongelmia taitojen alueella ja miten ne näkyvät?”

Alkuperäinen ilmaisu	Miten vankien ongelmat näkyvät arjessa?	Millä osa-alueilla vangeilla on ongelmia?	Teema
”-- ryhmässä mä nään sitä aika paljon ja me sitä niissä myös harjotellaan. Ja kylhän se niin on, että kyl välillä se on siis hyvinkin semmosta aika alkeellista, puhutaan siis toisten päälle ja tyyliin korotetaan ääntä, jos ei sana tuu kuulluksi tai sit just se, että muiden kuunteleminen, niin sen mä oon huomannu, että se on aika haasteellista.”	Vaikeus toimia ryhmässä ja toisten ihmisten kanssa, vastavuoroisuuden puutteellisuus, toisten huomioiminen, vaikeus kunnioittaa toisten näkökulmia	Toisten kunnioittaminen ja yhteistyö	Taidot (viestintä- ja vuorovaikutustaidot)

6.3 Vankien ongelmat ympäristötekijöissä

Ympäristöön liittyviä haasteita olivat fyysiset tilat, toiminnot ja toimintojen määrä, muiden ihmisten vaikutus sekä vankilan ulkopuolinen ympäristö ja ihmiset (Taulukko 8.). Vankila on suljettu laitos, jossa tekemistä vahditaan ja oleminen sekä toimiminen ovat ulkoapäin saneltuja. Vankeus passivoittaa ja vangit kokevat usein, ettei tekemistä ole paljoakaan. Toisaalta suljettu paikka tukee kuitenkin päihteettömyyttä ja vankisairaalajaksolla on mahdollisuus tulla parempaan kuntoon lääkityksen ja hoidon avulla. Vankien keskinäiset suhteet, riidat, kaupankäynnit ja velat aiheuttavat haasteita vankilan ja vankisairaalan ympäristössä. Aseman ja roolin ylläpitäminen näkyy myös ryhmässä. Myös rasismia esiintyy kulttuurierojen vuoksi. Vankilan ulkopuoliset asiat, esimerkiksi kesken jääneet asiat, voivat aiheuttaa huolia, kun niille ei vankilasta käsin voi mitään ja omaisten ja läheisten yhteydenotot vankilaan voivat sekoittaa vankia vielä enemmän. Joskus vankilaan joutumisen jälkeen vangilla saattaa olla suurikin kiinnostus omaisiin, vaikei heidän kanssaan olisi ollut juurikaan tekemisissä siviilissä.

Taulukko 6. Esimerkki "Missä vangeilla on ongelmia ympäristötekijöissä ja miten ne näkyvät?"

Alkuperäinen ilmaisu	Miten vankien ongelmat näkyvät arjessa?	Millä osa-alueilla vangeilla on ongelmia?	Teema
<p>" --on tosi tärkeä, et siis se on monella se on se ainut asia, et se perhe, oli ne perhesuhteet minkälaiset tahansa, mut se itsellä se kokemus mikä monella on niin on kuitenkin se, et heillä on siellä tärkeitä ihmisiä. Ja se on se varmasti se raastavin asia olla heistä erossa ja ylipäätään se, että ennustaa paljon sitä uusintarikollisuutta ja ylipäätään elämäntapamuutosta se sosiaalinen verkosto--"</p> <p>"--jos ei oo tukevaa sosiaalista verkostoa, kaikki kaverit on päihteidenkäyttäjiä, eikä oikeestaan perhettäkään, eikä oikeen mitään niin se ennuste on ikäänkun huonompi. jos on jonkun näkönen perhe ja jotain tukea antavaa verkostoa niin se on aina parempi."</p>	Rikolliseen elämäntapaan liittyvä sosiaalisen verkoston lisää uusintarikollisuuden riskiä	Suhteet vankilan ulkopuoliseen ympäristöön ja ihmisiin	Ympäristö

6.4 Miten toimintaterapialla voidaan vaikuttaa vankien ongelmiin

Haastateltavat kokivat, että toimintaterapian keinoin **tahtoon** voidaan vaikuttaa. Toiminta antaa tekijälle realistisen kuvan omista kyvyistä ja kokeilemalla erilaisia toimintoja voi löytää rikollista toimintaa korvaavia mielenkiinnonkohteita (Taulukko 9.). Keskustelun kautta pohditaan vankien kanssa, mitkä asiat ovat heille tärkeitä, mitä he arvostavat elämässään, mihin he haluavat muutosta ja mitä muutoksen aikaansaaminen vaatii. Tavoitteet asetetaan porrastaen.

Taulukko 7. Esimerkki "Miten toimintaterapialla voidaan vaikuttaa tahdon ongelmiin?"

Teema	Miten toimintaterapialla voidaan vaikuttaa vankien ongelmiin?	Alkuperäinen ilmaisu
"--jos joku sanoo vaikka et mä oon kokannu kaikki ruokani itse ja mä oon hoitanu hygienian ja huushollin ja siivonnu ja tehny ni sitten me kato- taan oikeesti. Hän kertoo mulle mitä hän ostais kaupasta johonki ruokaan ja sit mä tuon ne tarvikkeet ja sit hän tekee sen tai me käydään läpi miten siivotaan ja siin ne sit tulee esiin onks se totta vai ei. "	Voidaan antaa realistinen kuva todelli- sesta tilanteesta ja omista kyvyistä toiminnan avulla	Tahto

Tottumukseen eli päivärytmiin, rutiineihin, rooleihin sekä velvollisuuksiin ja vastuunottamiseen liittyviin ongelmiin voidaan toimintaterapian keinoin vaikuttaa monin eri tavoin. Toimintaterapeutti jakaa havaitsemansa ongelmat vangin kanssa sekä motivoi työhön, opiskeluun tai muuhun toimintaan keskustelun ja toiminnan avulla (Taulukko 10.). Tapaamisajankohdat voidaan sopia myös niin, että ne tukevat normaalia päivärytmiä.

Taulukko 8. Esimerkki "Miten toimintaterapialla voidaan vaikuttaa tottumuksen ongelmiin?"

Alkuperäinen ilmaisu	Miten toimintaterapialla voidaan vaikuttaa vankien ongelmiin?	Teema
"--ihan jo sillä et hän saa esim. sen huomion, että muutaman kerran vii- kossa nähdään, tehdään jotain. Hän niinkun niin se tuo jo sitä ainakin jol- lain taval sitä katkasee sitä päivää ja sithän tietty ajotetaan niin, et jos on kovasti aamu uninen nukkuu koko aamupäivän niin sit se mun aika on esim. siel sillai et hänen täytyy olla hereil tai pysyä hereil tai sit heräte- tään. " " Mut sit taas tää keskustelu ja sen asian esille tuominen et hei et sä ma- kaat kaikki päivät ja koitas nyt."	Asian esille tuominen ja siitä keskuste- leminen	Tottumus

Viestintä- ja vuorovaikutustaitoja voidaan tukea ryhmillä, joissa on mahdollista käytännön avulla harjoitella, miten ihmisten kanssa ollaan tekemisissä (Taulukko 11.). Toimintaterapeutti kannustaa yhteistyöhön ja pohtimaan asioita useammasta näkökul-
masta, mutta myös rajaa verbaalisesti kielenkäyttöä, haukkumista ja rikoksiin ja päih-

teisiin liittyvää puhetta. Ryhmissä on käytössä esimerkiksi keittiötoimintoja ja luovia toimintoja. Paritehtävät lisäävät yhteistyötä. Yksilöterapiassa oman mielipiteen sanomiseen voidaan rohkaista ja tukea. Yksilöterapiassa paniikkihäiriöisten kanssa voidaan harjoitella ja totutella olemaan tilassa ja terapeutin kanssa. **Prosessitaitojen** ongelmat vaativat toistoa ja käytännön harjoittelua. Toimintoihin liitetään tehtäviä, joissa ongelmakohtia on pakko käyttää ja harjoittaa. Toimintaa voidaan tarvittaessa porrastaa ja omatoimisuuteen kannustetaan. Toimintaterapiassa myös haastetaan itse miettimään elämäänsä liittyviä asioita. **Motoriset taidot** on tärkeä ottaa huomioon toimintojen ja välineiden valinnassa. Apuvälineillä voidaan mahdollistaa ja tukea toimintaa, mikäli motorisissa taidoissa on puutteita.

Taulukko 9. Esimerkki "Miten toimintaterapialla voidaan vaikuttaa taitojen ongelmiin?"

Alkuperäinen ilmaisu	Miten toimintaterapialla voidaan vaikuttaa vankien ongelmiin?	Teema
<p>"--ryhmät on siinä hyviä. Ryhmässä, miten ryhmässä toimitaan."</p> <p>"--hyvinkin konkreettisissa asioissa ihan siinä, et miten ihmisten kanssa keskustellaan ja ollaan tekemisissä. Sä et voi kiivastua ja olla hirveen impulsiivinen asioiden kanssa, sun pitää odottaa omaa vuoroa, sä et saa puhua toisten päälle, sä et saa pilkata, ivailla toisia."</p> <p>"--myös semmosia tehtäviä, missä, esimerkiksi tänään mitä me meinataan tehdä, niin sitten, että siinä pakotetaan siihen, että joutuu vähän toimimaan ryhmänä tai ylipäätään tehdään yhdessä jotakin."</p> <p>"--esimerkiksi sillaikin oon tehny, että ollaan oltu keittiössä, että on ollu parit ja pareittain on pitänyt sitten pähkäillä."</p>	Ryhmässä toimimisen harjoittelulla	Taidot (viestintä- ja vuoro-vaikutustaidot)

Toimintaterapiassa voidaan vaikuttaa lähinnä senhetkiseen tilanteeseen, jota vanki elää. Vapautumisen jälkeiseen aikaan toimintaterapialla voidaan vaikuttaa lähinnä arvioinnin avulla, kun mietitään, mikä asumismuoto siviilissä olisi sopiva ja tarvitaanko sairaalahoitoa vai ei. Vankisairaalan hoitajaksolla ryhmätoiminnalla on mahdollisuus vaikuttaa **ympäristön** aiheuttamiin negatiivisiin vaikutuksiin toiminnan kautta. Toiminta voi olla esimerkiksi korttien ja esineiden valmistusta, jolloin niitä voi antaa omaisille.

Toimintaterapiassa tarkastellaan myös sosiaalista verkostoa ja kannustetaan vankia pitämään yhteyttä niihin ihmisiin, jotka tukevat rikoksetonta elämäntapaa (Taulukko 12.). Sosiaalista verkostoa pyritään ylläpitämään vankilassaoloaikana, jotta yhteydet eivät katkeaisi, vaan olisivat tukemassa vankia vapautumisen jälkeen.

Taulukko 10. Esimerkki ”Miten toimintaterapialla voidaan vaikuttaa ympäristöön liittyviin ongelmiin?”

Alkuperäinen ilmaisu	Miten toimintaterapialla voidaan vaikuttaa vankien ongelmiin?	Teema
<p>”--käydään sitä keskustelua ja ehkä sitä kannustusta, jos on vaikka sellainen tilanne, ettei kauheesti pidä yhteyttä perheeseen syystä tai toisesta, niin kuitenkin se nähdään aika tärkeenä, että sitten kannustetaan siihen että voisko kirjoittaa kirjettä tai soittaa tai jollainlailla lapsiin pitää ehkä yhteyttä--”</p> <p>”--sit ihan niinkun toiminnan keinoin niin ollaan ihan kortteja tehty ja siis tämmöstä, että voi sitten lähettää läheisille--”</p>	Kannustetaan yhteydenpitoon niiden kanssa, jotka tukevat rikoksettomaan elämäntapaan ja tarkastellaan sosiaalista verkostoa sekä toiminnan avulla	Ympäristö

6.5 Kuntoutuksen ja toimintaterapian vahvuudet ja haasteet

Vangeilla on haasteita niillä osa-alueilla, joiden kehittämisessä toimintaterapeuteilla on paljon tietoa. Toimintaterapia voisi olla yksi keino tukea rikoksetonta elämää ja rikollisesta elämästä irti pääsemistä. Toimintaterapian vahvuutena vankien kuntoutuksessa on laaja näkemys ihmisen toimintakyvystä, toiminnasta, osaamisesta, taidoista ja valmiuksista. Voimavarakeskeinen ajattelutapa ja toiminnan käytön tunteminen tukee toimintakyvyn arviointia. Toimintaterapiassa on mahdollisuus konkreettisesti nähdä ja todeta monia asioita. Harjoitellut asiat jäävät mieleen helposti niiden käytännönläheisyyden ansiosta. Tämän vuoksi niillä on hyvä mahdollisuus siirtyä siviiliin vapautumisen jälkeenkin. Toimintaa voidaan myös porrastaa ja soveltaa vangin toimintakyvyn ja tarpeiden mukaisesti. Vangit harvoin pitävät toimintaterapiaa vastenmielisenä, sillä toiminta on usein jotakin mukavaa ja vaihtelua muutoin passiiviseen oleiluun vankisairaalan tai vankilan osastolla. Lyhyen ajan vaikutuksia yksilöön ovat mielialan koheneminen, vuorovaikutuksen lisääntyminen sekä motivaation ja aktiivisuuden lisääntyminen.

Pidemmällä aikavälillä voi tapahtua myös keskittymiskyvyn paranemista ja taitojen harjaantumista. Alla muutama esimerkki alkuperäisestä aineistosta:

”--hyötyis toimintaterapiasta niin on nimenomaan se semmonen aktivoituminen ja motivoitumis –näkökulma, et jotenkin saadaan vähän liikkeelle jotain--”

”--toimintaterapian keinoin pystytään ihan konkreettisesti niitä asioita tekemään. Ja just niinku mä jossain kohtaa sanoin, et jos vanki sanoo et juu mä oon tehny kaikki ruuat ja mä oon tosi taitava kokki ja sitä ja tätä, niin okei mennään ja tehdään ruokaa, sit siin tulee esille et okei.”

Kuntoutustiimi saa toimintaterapeutilta lisänäkökulmaa, monipuolisen ja kokonaisvaltaisen arvioinnin avulla. Tätä voisi hyödyntää esimerkiksi mietittäessä vangeille tarpeellisia kuntoutusvaihtoehtoja, terapiaa ja kursseja. Aloitetut jaksot kursseja ja terapioita eivät jäisi kesken yhtä usein, kun niiden tarve ja oikeanlainen suuntaaminen olisi harjattu yksilöllisen toimintakyvyn arvioinnin avulla. Jo rangaistusajan suunnitelmaa ja sijoitusta tehtäessä toimintaterapeutin arvio voisi olla myös hyödyllinen. Tästä alla esimerkki alkuperäisestä aineistosta:

”--ois aika monipuolinen lisä, kun meidän osaaminen on aika monipuolista ja me osataan huomioida nimenomaan sitä toimintakykyä, sitä arvioida ja siihen perustuen suunnitella se kuntoutus niin, että sillälailla näkisin, että se suunnitelmallisuus ois semmonen aika keskeinen mitä me voitais tuoda siihen ja ehkä menetelmien monipuolisuus myös, että voidaan luovasti käyttää erilaisia (toimintoja).”

Ympäristö luo sekä kuntoutukselle että toimintaterapialle paljon haasteita. Voimavara-keskeisen, yksilöllisen ja asiakaslähtöisen työtavan toteuttaminen on haasteellista kun asiakasryhmänä ovat vangit. Terveysthuollon ja vankeinhoidon henkilökuntien välillä on näkemyseroja ja lähtökohdat työhön vankien kanssa ovat myös erilaiset. Vankeinhoidossa tapahtuvassa kuntoutuksessa ei ole selkeää jatkumoa, jolloin on vaarana, että rangaistusaikana aloitettu kuntoutus menee hukkaan. Kuntoutuksen roolin ymmärtäminen ja sen järjestäminen vaatisi järjestelmällisyyttä vankeinhoidossa. Vankiloiden puolella kuntoutusajatuksen on vasta herätty, mutta vankisairaalan toiminta muistuttaa

hyvin paljon siviilin periaatteita, hoitomuotoja ja kuntoutuselementtejä. Kuntoutustoimia olisi kuitenkin hyvä olla vankeusrangaistuksen eri vaiheissa.

Vankeinhoidossa haasteellista toimintaterapian kannalta on alan tutuksi tekeminen ja työnkuvan selkiyttäminen muulle henkilökunnalle. Jatkumo tuottaa myös haastetta, sillä tällä hetkellä vankisairaalan toimintaterapeutin arvioinnissa tekemät havainnot eivät välttämättä kanna vankilan puolelle. Toimintaterapia on kuitenkin osa tämän päivän kuntoutuspalveluja, jolloin toimintaterapeutteja voisi olla enemmän myös vankeinhoidossa. Toimintaterapian osaamista voisi hyödyntää päihteettömillä, motivoivilla sekä arjen hallinnan osastoilla. Toimintaterapeutin työssä tällä hetkellä haasteena on esimerkiksi luottamuksellisen terapiasuhteen luominen asiakkaisiin, sillä heidän on vaikea luottaa muihin taustojensa takia. Turvallisuuskysymykset ja rajattu ympäristö asettavat joitakin rajoitteita toiminnoille ja toimintaterapian toteutukselle verrattuna siviilissä tehtävään terapiaan. Materiaalit ovat lukkojen takana ja teräaseet pidetään muualla. Vankilanmuurit ovat suurin rajoittava tekijä, sillä kaiken toiminnan on luonnollisesti tapahduttava muurien sisällä. Myöskään draamaa tai rentoutusharjoituksia ei voi käyttää psykoottisten potilaiden kanssa.

7 Voidaanko toimintaterapiaa hyödyntää vankien kuntoutuksessa?

Toimintaterapeuttien huomiot omassa työssään saavat tukea myös kirjallisuudesta. Tulosten perusteella voidaan sanoa, että vangeilla on monilla eri alueilla ongelmia ja ne näkyvät monimuotoisesti arjessa vaikuttaen rikolliseen elämäntapaan. **Tahdon** ongelmat tulivat voimakkaimmin esille tuloksissa ja niiden nähdään vaikuttavan eniten päihitteiden käyttöön ja rikolliseen elämäntapaan. Suurin osa osaa nimetä yhteiskunnassa normaalisti arvostettuja tavoitteita, mutta niiden näkeminen osana omaa elämää on kaukaista, eikä vangeilla välttämättä ole keinoja saavuttaa sellaisia tavoitteita. **Tottumuksen** osa-alue on vangeilla rikollisuuden sävyttämä, sillä esimerkiksi päivärytmi ja rutiinit poikkeavat yhteiskunnassa normaalina pidetyistä. Selkeimmät ongelmat **taidoissa** ovat viestintä- ja vuorovaikutustaitojen alueella. Lisäksi problematiikkaa on prosessuaalisissa taidoissa ja jonkin verran myös motorisissa taidoissa. Näiden vuoksi esimerkiksi yhteistyö, toisen asemaan asettuminen, ongelmanratkaisu ja toiminnan organisointi eivät onnistu ongelmitta.

Toiminnalliseen suoriutumiseen ja osallistumiseen vaikuttavat erityisen vahvasti tahtoon ja tottumukseen liittyvät tekijät, sillä niiden pohjalta tehdään toimintaan liittyvät valinnat ja ne ohjaavat toimintaan sitoutumista sekä toimintatapoja. Vankien arvot, mielenkiinnon kohteet, roolit, rutiinit liittyvät rikosten tekemiseen ja rikolliseen elämäntapaan. Tällöin myös heidän valintansa, tavoitteensa, tulevaisuuden suunnitelmansa sekä motivaationsa perustuvat samoihin asioihin. Kun osallistutaan johonkin toimintaan, suoritetaan paljon monenlaisia tehtäviä, joihin tarvitaan erilaisia taitoja. Näin taidot ovat aina sidoksissa toiminnalliseen suoriutumiseen ja osallistumiseen. Kun henkilöllä on viestintä- ja vuorovaikutustaidoissa ongelmia on hankala suoriutua joistain toiminnoista. Tällaisia ovat esimerkiksi toiminnot, jotka vaativat avun pyytämistä, ohjeiden ja neuvojen vastaanottamista muilta, kompromissien etsimistä toisten kanssa tai yhteisten päätösten tekemistä. Tällöin osallistuminen esimerkiksi kotielämään, asioimiseen, opiskeluun, työntekoon ja vapaa-aikaan usein vaikeutuu. Ongelmat prosessuaalisissa taidoissa vaikuttavat negatiivisesti suoriutumiseen, kun toiminnot vaativat esimerkiksi ongelmanratkaisutaitoja, toiminnan organisointia, ohjeiden seuraamista tai keskittymiskykyä. Opiskelu, työn teko, kodinhoito ja itsestä huolehtiminen sisältävät prosessuaalisia taitoja vaativia toimintoja. Hyvä esimerkki on kodinhoitoon ja itsestä huolehtimiseen liittyvä ruoanlaitto, joka sisältää useita eri vaiheita aterian suunnittelusta jälki- siivoamiseen. Motoriset ongelmat vaikeuttavat osallistumista monella eri elämänosa-

alueella riippuen ongelman tyypistä ja vakavuudesta. Esimerkiksi liikkumisen ongelmat vaikuttavat suoriutumiseen siirtyä paikasta toiseen esimerkiksi kotoa töihin ja yksikätisyys puolestaan vaikuttaa suoriutumiseen toimia kaksikäteisesti esimerkiksi painavien esineiden kantamiseen, korkkien ja kansien avaamiseen sekä paidan napittamiseen.

Vankilaympäristö ja vankilan ulkopuolinen ympäristö asettavat haasteita ja mahdollisuuksia eri tavalla. Molemmissa vaikuttaa sekä fyysinen ympäristö että muut ihmiset. Vankilassa on mahdollista sekä vertaistuen saaminen että myös rikollisverkoston ja rikollisten taitojen kehittäminen. Vankilassa pyritään tarjoamaan yhteiskunnan oloja vastaavat olot, mutta laitospaisuutensa vuoksi se ei ole täysin mahdollista. Vankiloissa tarjotaan toimintoja resurssien mukaan, jolloin kaikkeen sellaiseen toimintaan, joka voisi olla hyvinvoinnin ja mielenkiinnonkohteiden kannalta olennaista, ei ole mahdollista osallistua. Myös sellaisista toiminnoista, jotka eivät kohtaa omien mieltymysten kanssa, voi saada tärkeän kokemuksen, joka ei liity rikosmaailmaan. Se, millaisena fyysiset tilat koetaan, miten välineitä käytetään tai mihin toimintoihin osallistutaan riippuvat yksilöllisten tekijöiden kuten mielenkiinnon kohteiden, asenteiden ja toimintakyvyn lisäksi vankilan säännöistä ja toimintatavoista. On yksilöstä riippuvaista, kehittääkö vanki rikollisverkostoja vai hakeutuuko niiden ihmisten pariin, jotka tukevat rikoksetonta elämäntapaa. Vankilassa kaikki on ulkoapäin ohjattua, joten vapautuminen on iso muutos, sillä siviilissä ollaan täysin itse vastuussa omasta elämästä. Ulkoiset puitteet saattavat joidenkin vankien kohdalla olla vankilassa paremmat kuin siviilissä (Eerikäinen 2002: 177–179).

Ihmisen yksilölliset piirteet ja **ympäristö**tekijät ovat jatkuvasti vuorovaikutuksessa keskenään. Ihminen vaikuttaa omaan ympäristöönsä toimimalla siinä, mutta ympäristö vaikuttaa vahvasti myös ihmisen toimintaan. Ympäristön fyysiset esteet tai muut rajoitteet voivat vähentää ihmisen toimintamahdollisuuksia esimerkiksi vankilassa muurein ja säädöksin. Toisaalta ympäristö voi tarjota paljon mahdollisuuksia ihmiselle toimia ja kehittää itseään. Vankilassa pyritään tarjoamaan mahdollisuuksia päästä eroon rikollisesta elämäntavasta, esimerkiksi päihteettömällä elinympäristöllä, normaaleilla rutiineilla ja päivärytmillä sekä mahdollisuudella pohtia omaa tulevaisuuttaan jonkun kanssa yhdessä. Rajoitteet vaikuttavat sekä negatiivisesti että positiivisesti ihmisten toimintaan, motivaatioon tehdä asioita sekä tapoihin. Vaikka ympäristö on kaikille vangeille sama, riippuu yksilötekijöistä miten hän ottaa mahdollisuudet ja rajoitteet vastaan ja

hyödyntää niitä rangaistusaikanaan. Usein kuitenkin ympäristö, jonka vaatimukset ovat alle yksilön suorituskyvyn, aiheuttaa tylsistymistä sekä välinpitämättömyyttä, eikä haasta yksilöä täyteen **toiminnalliseen suoriutumiseen** (Kielhofner 2008f: 87–88).

Toiminnallinen identiteetti ja pätevyys muokkautuvat kokemuksen kautta syntyvien käsitysten ja havaintojen pohjalta. Toimintaan osallistuminen ja asioiden tekeminen antaa kokemuksia ja elämyksiä. Toiminnan aikana ihminen tekee itsestään, ympäristöstään ja muista ihmisistä havaintoja. Näin kaikki tekeminen vaikuttaa toiminnalliseen identiteettiin ja rakentaa sitä koko elämän ajan. Kokemukset, elämykset ja havainnot muokkaavat henkilön käsityksiä ja ajatuksia itsestään sekä häntä ympäröivästä maailmasta ja siihen kuuluvista ihmisistä. Pätevyyden tunne saa toimimaan oman identiteetin mukaisesti ja **mukauttamalla** omaa toimintaa on mahdollista sopeutua ympäristön eri tilanteisiin. Rikollisen toiminnallinen identiteetti perustuu hänen omaan käsitykseensä ja kokemukseensa siitä, että rikolliset teot ja elämäntapa ovat kiinnostavia, tyydyttäviä sekä ympäristön tukemia. Ympäristö asettaa monenlaisia odotuksia yksilölle ja vankilassa ne eroavat huomattavasti siviilielämän odotuksista. Säännöt ja rajoitteet eivät mahdollista kaikkea toimintaa, jota yksilö haluaisi tehdä ja saattavat vaatia toimintaa ja rutiineita, joita yksilö ei normaalisti tee. Tällöin yksilö mukauttaa toimintaansa siinä määrin kuin se on hänelle mahdollista. Vankien kuntoutuksen tarkoituksena on vankien rikollisen identiteetin ja pätevyyden mukauttaminen yhteiskuntakelpoiseksi.

Toimintaterapiassa on keinoja vaikuttaa keskustelun ja toiminnan avulla eri osa-alueisiin. Keskustelun kautta käsitellään menneisyyteen, tämän hetkiseen tilanteeseen ja tulevaisuuteen liittyviä asioita ja haastetaan vankeja pohtimaan asioita itse eri näkökulmista. Keskustelu on usein luonnollisempaa toiminnan ohella. Toiminnan kautta voidaan löytää rikollista toimintaa korvaavia mielenkiinnonkohteita ja toimintoja, oppia uusia taitoja sekä tuoda näkyväksi tämän hetkinen tilanne. Toimintaterapeutilla on ammattitaito soveltaa ja porrastaa tavoitteita ja toimintaa yhdessä asiakkaan kanssa. Toimintakyvyn arviointi on myös osa toimintaterapeutin osaamista, johon toimintaterapeutilla on hyvät työvälineet. Tulee muistaa, että kaikki vangit eivät ole samanlaisia. Jokainen kokee vankeusrangaistusajan eri tavalla (Eerikäinen 2002: 177–179). Tähän vaikuttaa muun muassa persoona, aikaisemmat elämäkokemukset, elämäntilanne ja tukiverkostot (Eerikäinen 2002: 177–179). Jokainen ottaa myös apua vastaan omalla tavallaan.

Vankeinhoidossa aloitetun kuntoutuksen hyöty pienenee, jos kuntoutukselta puuttuu jatkumo (Kaurala – Kylämarttila 2010: 45). Tämän ovat todenneet myös haastateltavat. Jatkumo vaatisi useammassa eri vaiheessa erilaisia kuntoutustoimia sekä kuntoutustyöntekijöiden yhteistä kieltä. Koetaan, että toimintaterapeuttista osaamista voisi hyödyntää rangaistusajan suunnitelmaa tehtäessä, sillä toimintaterapeuteilla on ammattitaitoa toimintakyvyn kokonaisvaltaiseen arviointiin. Toiminnan terapeuttisesta käytöstä nähdään olevan hyötyä osastoilla, erityisesti päihde- ja kuntoutusosastoilla. Täydellisen jatkumosta tekisi, mikäli kuntoutustoimien jatkuvuus voitaisiin taata siviilissä. Vangit tulevat usein mielellään toimintaterapiaan, sillä se tuo vaihtelua ja toiminta koetaan miellyttäväksi. Tämän lisäksi vangeissa on havaittavissa lyhyen ja pitkän aikavälin muutoksia.

8 Pohdinta

Työssä selvitettiin millä inhimillisen toiminnan mallin osa-alueilla vangeilla on ongelmia, miten ongelmat näkyvät vankien arjessa sekä miten näihin ongelmiin voidaan toimintaterapian keinoin vaikuttaa. Näiden kysymysten kautta oli mahdollista tarkastella toimintaterapian hyödynnettävyyttä vankien kuntoutuksessa. Työskentelyn avuksi valitun taustateorian ja menetelmän, inhimillisen toiminnan malli, MOHOST ja OCAIRS, avulla pystyttiin rakentamaan haastattelu- ja analyysirunko tehtävään sopivaksi. Teorialähtöinen lähestymistapa jo haastattelun suunnittelussa helpotti työn myöhempiä vaiheita. Esimerkiksi aineiston luokittelu oli helppo tehdä, koska jo haastattelurunko pohjautui teoriaan.

Työssä avattiin kaikki prosessin vaiheet yksityiskohtaisesti. Prosessin aikana tehdyt valinnat sekä tuloksista vedetyt johtopäätökset perusteltiin. Aikataulua laadittaessa pohdittiin, minkä verran kuhunkin vaiheeseen tarvitaan aikaa, jotta niitä ehditään työstämään riittävästi. Yllätysten varalta jokaiseen vaiheeseen varattiin käytettäväksi enemmän aikaa kuin uskottiin todellisuudessa tarvittavan. Työ eteni aikataulussa ja jokaisen vaiheen työstämiseen koettiin olleen riittävästi aikaa. Työn eri vaiheissa pyydettiin palautetta opettajilta ja opponenteilta. Tämän lisäksi koettiin tärkeänä keskusteleminen työn alkuvaiheessa vankeinhoidossa pitkän työuran tehneen erikoistoimintaterapeutti Päivi Tiihosen kanssa. Työn loppuvaiheessa Rikosseuraamusalan koulutuskeskuksen yliopettaja Sari Viikki-Ripatti tarkisti työssä käytettyjen vankeinhoitoon liittyvien käsitteiden oikeellisuuden. Raportin viimeistelyvaiheessa palautetta pyydettiin myös muiden alojen edustajilta. Palautteen pyytäminen sekä asiantuntijoilta että muilta nähtiin tärkeänä alusta asti, sillä pitkällä aikavälillä omalle tekstille tuli helposti ”sokeaksi”.

Opinnäytetyöstä julkaistaan lyhyt artikkeli Kontra -lehteen, jolloin vankeinhoidon henkilökunta saa tietoa toimintaterapiasta ja sen hyödynnettävyydestä vankien kuntoutuksessa. Henkilökunnan tiedon lisääntyminen paikoissa, joissa toimintaterapeutteja jo työskentelee, auttaa tiimiä kohdentamaan toimintaterapiaa paremmin sitä tarvitseville. Paikat, joissa toimintaterapeutteja ei ole, saavat tietoa artikkelin kautta toimintaterapian mahdollisuuksista. Tiedon lisääminen antaa mahdollisuuden pohtia toimintaterapeutin koulutuksen saaneiden ammattilaisten käytettävyyttä. Myös kiinnostus ottaa toimintaterapeuttiopiskelijoita harjoitteluihin ja ryhtyä opinnäytetyön yhteistyökumppaniksi voi kasvaa.

Tutustumalla tähän opinnäytetyöhön opiskelijat ja muut toimintaterapeutit saavat kuvan siitä, millaisia ovat vangit asiakasryhmänä ja millaista toimintaterapeutin työ on heidän kanssaan. Opiskelijat saavat myös jatkoehdotuksista ideoita opinnäytetöihin. Mitä paremmin hoitoa, kuntoutusta ja muita toimintoja pystytään kohdistamaan, sitä paremmin vangit todennäköisesti sitoutuvat suunnitelmiin ja tällöin jo aloitettu panostus ei menisi hukkaan. Työ kehitti itsenäisen toteuttamisen ja opponoinnin myötä opinnäytetyöparin prosessityöskentelytaitoja sekä rakentavan ja kriittisen palautteen antamista ja vastaanottamista.

Haastattelutilanne antoi mahdollisuuden haastateltaville pysähtyä ja miettiä omaa työtänsä, mihin ei ole arjen kiireessä aina aikaa. Työ antaa heille perusteluita oman työn tueksi kirjallisessa muodossa. Kirjalliseen muotoon saatetusta opinnäytetyöstä on helppo poimia tietoa toimintaterapiasta vankeinhoidossa, toimintaterapian ajatusmaailmasta ja saaduista tuloksista. Opinnäytetyön voi myös antaa esimerkiksi harjoitteluun tulevalle opiskelijalle, sillä siitä saa koottua tietoa vangeista asiakasryhmänä ja toimintaterapiasta vankeinhoidossa. Työn lähdeluettelo antaa vinkkejä aiheeseen liittyvistä lähteistä. Lisäksi opinnäytetyö lisää ammatillista vuoropuhelua samantyyppistä työtä tekevien toimintaterapeuttien kesken.

Tulosten luotettavuudessa ja yleistettävyydessä tulee ottaa huomioon otannan koko ja opinnäytetyön luonne. Haastattelu perustui kahden psykiatrisessa vankisairaalassa työskentelevän toimintaterapeutin kokemuksiin. Haastateltavat tekevät töitä vangeista vain pienen osan kanssa. Haastattelussa pohdittiin vankien ongelmia niin sanotun ”keskiverto vangin” kautta. Tulokset ovat samansuuntaisia kirjallisuuden kanssa, joten toisaalta opinnäytetyö antaa suuntaa sille, miten asiat voisivat olla myös muiden vankien kohdalla. Haastattelussa olisi voinut kysyä ongelmien vaikutuksesta toiminnalliseen osallistumiseen, suoriutumiseen, identiteettiin, pätevyyteen ja mukautumiseen, mutta haastattelusta olisi tullut liian pitkä ja aineistosta liian laaja opinnäytetyöhön. Haastattelun testaaminen etukäteen olisi voinut tuoda lisätietoa. Sisältöön vaikuttavaa lisätietoa ei kuitenkaan uskottu saavan, sillä teemat olivat strukturoidusta arviointimenetelmästä. Haastattelun ei nähty olevan myöskään haastateltavia johdatteleva, sillä teemahaastattelussa edettiin teemojen, ei tarkkojen kysymysten mukaan. Avoimen haastattelun käyttäminen olisi vaatinut opinnäytetyön tekijöiltä laajemman tietoperustan

vankeinhoidosta, jotta se olisi ollut mahdollinen. Valmiit kysymykset haastattelussa olisivat saattaneet rajata vastauksia ja jotain olennaista olisi voinut jäädä pois. Kyselylomakkeen käyttö aineiston keruumenetelmänä ei olisi mahdollistanut kysymysten ja vastausten tarkentamista samalla tavoin kuin haastattelutilanteessa.

Kartoitusta olisi mahdollista laajentaa haastatteleamalla myös henkilöitä, jotka ovat työskennelleet tai työskentelevät vankiloissa ohjaajan nimikkeellä, mutta joilla on toimintaterapeutin koulutus. Tämä laajentaisi opinnäytteen näkökulmaa ja mahdollistaisi eri nimikkeillä työskentelevien toimintaterapeutin koulutuksen saaneiden henkilöiden työn sisällön vertailun. Vertailu on hyvä jatkokartoituksen aihe. Tässä opinnäytetyössä on rajauksen vuoksi tarkasteltu vankien ongelmia, joten toinen näkökulma voisi olla vankien vahvuuksien tarkastelu ja pohtiminen, miten niitä voisi hyödyntää kuntoutuksessa. Mielenkiintoista olisi myös tietää, miksi toimintaterapeutteja ei enää työskentele vankiloissa. Se voi johtua monista eri tekijöistä esimerkiksi hallinnollisista tai toiminnallisista muutoksista.

Toimintaterapeutin kanssa yhteistyötä tehneiden muiden ammattilaisten haastattelussa voisi kartoittaa, miten kuntoutustiimi hyötyy toimintaterapeutin osaamisesta. Opinnäytetyönä voisi suunnitella esityksen toimintaterapian mahdollisuuksista rikosseuraamusalalla vankeinhoidon henkilökunnalle. Yhteistyökumppanina voisi olla vankisairaалassa työskentelevä toimintaterapeutti ja esitys toteutettaisiin hänen työpaikallaan. Toisaalta yhteistyökumppanina voisi olla ohjaajan nimikkeellä vankilassa toiminut toimintaterapeutti tai muun alan toimintaterapeutti ja esityksen voisi toteuttaa vankilassa, jossa toimintaterapiasta ei tiedetä.

Vankilassa voisi testata arviointimenetelmien käytettävyyttä rangaistusajan suunnittelussa. Vankilassa voisi myös suunnitella ja toteuttaa toimintaterapeutin ryhmän, jonka tavoitteena on kehittää arjen taitoja. Lisäksi terapeuttien elementtien esiintymistä voisi tarkastella vankilaosastolla jo pidettävässä ryhmässä. Tässä opinnäytetyössä tahdon ongelmat nousivat esille voimakkaimmin ja niihin katsottiin voitavan vaikuttaa. Jatkossa voisi selvittää myös esimerkiksi, mitkä toiminnot vaikuttavat parhaiten tahdon osa-alueisiin.

Lähteet

Colpaert, A. – Cattier, Y. – Valentine, C. 1997. Experiences of creative workshops in Belgian prisons. World Federation of Occupational Therapy Bulletin Nov; 36: 20–24.

Duodecim 2012a. Lääketieteen termit: Somaattinen. Terveysportti. Verkkodokumentti. <http://www.terveysportti.fi.ezproxy.metropolia.fi/terveysportti/rex_terminologia.koti> Luettu 29.3.2012.

Duodecim 2012 b. Lääketieteen termit: Psykososiaalinen. Terveysportti. Verkkodokumentti. <http://www.terveysportti.fi.ezproxy.metropolia.fi/terveysportti/rex_terminologia.koti> Luettu 29.3.2012.

Duodecim 2012 c. Lääketieteen termit: Lääkinnällinen kuntoutus. Terveysportti. Verkkodokumentti. <http://www.terveysportti.fi.ezproxy.metropolia.fi/terveysportti/rex_terminologia.koti> Luettu 29.3.2012.

Eerikäinen, Kaisu 2002. Tutkintavangeista. Salminen, Markku – Toivonen, Klaus (toim.). Vankeinhoidon perusteet. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4. 177-179.

Eggers, Mila – Muñoz, Jaime Phillip – Sciulli, John – Hickerson Crist, Patricia Ann 2006. The Community Reintegration Project: Occupational Therapy at Work in a County Jail. Occupational Therapy in Health Care. Vol 20(1). 17–37.

Eskola, Jari – Suoranta, Juha 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Farnworth, Louise - Morgan, Sue – Fernando, Bernadette 1987. Prison Based Occupational Therapy. Australian Occupational Therapy Journal 34(2). 40–46.

Forsyth, Kirsty – Parkinson, Sue 2008. MOHOST: Inhimillisen toiminnan mallin seulonta-arviointi. Käsikirja. Helsinki: Psykologien Kustannus Oy.

Hirsjärvi, Sirkka – Remes, Pirkko – Sajavaara, Paula 2008. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.

Hood, C. 1998. Occupational Therapy in prison. *Psychiatric Care* 5(4). 139–142.

Hämeenlinnan vankisairaalan toimintaterapeutti 2011. Vankisairaala, Hämeenlinna. Helsinki. Suullinen tiedonanto/puhelinkeskustelu 29.4.

Iivonen, Tiina 2010. Satakunnan vankilan Kalterit taakse -päihdeohjelman jatkojakso vankien kokemana. Opinnäytetyö. Satakunnan ammattikorkeakoulu. Sosiaali- ja terveysala. Sosiaalialan koulutusohjelma.

Julkunen, Jenny 2011. Toimintaterapeutti. Psykiatrinen vankisairaala Vantaa. Vantaa. Haastattelu. 23.11.

Järvikoski, Aila – Härkäpää, Kristiina 2004. Kuntoutuksen perusteet. Helsinki: WSOY.

Kajastila, Katriina 2010. Äidin vankeus ja vastuu – Vanajan vankilan äiti-lapsiosaston vankien kuntoutustarpeet. Opinnäytetyö. Laurea-ammattikorkeakoulu. Sosiaali-, terveys- ja liikunta-ala. Rikosseuraamusalan koulutusohjelma.

Kankare, Ritva 2002. Eristyksen vaikutus yksilöön: tarkastelua kaltereiden kummaltakin puolelta. Opinnäytetyö. Helsingin ammattikorkeakoulu. Sosiaali- ja terveysala. Toimintaterapian koulutusohjelma.

Karsikas, Vuokko 2006. Kuntoutus vankeinhoidossa ja vankien kuntoutuminen. Kuntoutus 2.

Kaurala, Marjatta – Kylämarttila, Veikko 2010. Rangaistuksesta vapautuvan kuntoutujan asema. Kriminaalihuollon tukisäätiö: Raportteja 2/2010. 23; 44–45.

Kasvi, Satu 2009. Oppimisvaikeuksista vapaaksi: vankilasta vapautuneen nuoren kokemukset oppimisvaikeuksista ja kuntoutuksen tukemisesta. Opinnäytetyö. Satakunnan ammattikorkeakoulu. Sosiaali- ja terveysala. Kuntoutusohjauksen ja -suunnittelun koulutusohjelma.

Kielhofner, Gary 2002. The Environment and Human Occupation. Teoksessa Kielhofner, Gary: Model of Human Occupation. Theory and Application. 3rd Edition. Baltimore: Lippincott Williams & Williams. 99–101.

Kielhofner, Gary 2008a. Doing and Becoming: Occupational Change and Development. Teoksessa Kielhofner, Gary: Model of Human Occupation. Theory and Application. 4th Edition. Baltimore: Lippincott Williams & Wilkins. 126–138.

Kielhofner, Gary 2008b. Therapeutic Reasoning: Planning, Implementing, and Evaluating the Outcomes of Therapy. Teoksessa Kielhofner, Gary: Model of Human Occupation. Theory and Application. 4th Edition. Baltimore: Lippincott Williams & Wilkins. 143.

Kielhofner, Gary 2008c. The Dynamics of Human Occupation. Teoksessa Kielhofner, Gary: Model of Human Occupation. Theory and Application. 4th Edition. Baltimore: Lippincott Williams & Wilkins. 24–26.

Kielhofner, Gary 2008d. The Basic Concepts of Human Occupation. Teoksessa Kielhofner, Gary: Model of Human Occupation. Theory and Application. 4th Edition. Baltimore: Lippincott Williams & Wilkins. 12–20.

Kielhofner, Gary 2008e. Dimensions of Doing. Teoksessa Kielhofner, Gary: Model of Human Occupation. Theory and Application. 4th Edition. Baltimore: Lippincott Williams & Wilkins. 101–103; 108–109.

Kielhofner, Gary 2008f. The Environment and Human Occupation. Teoksessa Kielhofner, Gary: Model of Human Occupation. Theory and Application. 4th Edition. Baltimore: Lippincott Williams & Wilkins. 87–88.

Kojo, Anu 2010. Kommunikaatio- ja vuorovaikutustaitojen arviointimenetelmän käytettävyys Vankisairaalan naisten toimintaterapiaryhmässä. Opinnäytetyö. Saimaan ammattikorkeakoulu. Sosiaali- ja terveysala. Toimintaterapian koulutusohjelma.

Kyngäs, Margit 2002. Nuoret vankilassa. Salminen, Markku – Toivonen, Klaus (toim.). Vankeinhoidon perusteet. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4. 146.

Kyriopoulos, Anna-Maria 2009. Haasteita vankisairaalan arjessa. Toimintaterapeutti 2. Suomen Toimintaterapeuttiliitto ry:n jäsenlehti. 7–9.

Laine, Matti 2002. Kuntoutus vankilan tehtävänä. Salminen, Markku – Toivonen, Klaus (toim.). Vankeinhoidon perusteet. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4. 124; 127–131.

Lauerma, Hannu 2008. Historian hämäristä Vantaalle ja Turun Saramäkeen. Vankeinhoidolehti. Verkkodokumentti.

<http://www.karajat.fi/Hannu_Lauerma.pdf>. Luettu 15.2.2012.

Myhrberg, Pertti 2002. Rangaistusten täytäntöönpano. Salminen, Markku – Toivonen, Klaus (toim.). Vankeinhoidon perusteet. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4. 55–61.

Mäkinen, Riitta 1988. Toimintaterapeutti vangin työkyvyn arvioijana: esimerkkinä Hämeenlinnan vankisairaalan kuntoutumisosasto. Opinnäytetyö. Helsingin sairaanhoitopisto. Toimintaterapeuttiesasto.

Puolitaival, Riikka 2011a. Toimintaterapeutti. Psykiatrinen vankisairaala Turku. Helsinki. Suullinen tiedonanto 7.11.

Puolitaival, Riikka 2011b. Toimintaterapeutti. Psykiatrinen vankisairaala Turku. Helsinki. Kirjallinen tiedonanto/sähköpostikeskustelu 10.10.

Puolitaival, Riikka 2011c. Toimintaterapeutti. Psykiatrinen vankisairaala Turku. Turku. Haastattelu 24.11.

Richter, Maija 2002. Vankeinhoidon käytännöt. Salminen, Markku – Toivonen, Klaus (toim.). Vankeinhoidon perusteet. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4. 79–81; 88.

Rikosseuraamuslaitos 2010a. Arvot. Verkkodokumentti.

<<http://www.rikosseuraamus.fi/49204.htm>>. Luettu 23.2.2012.

Rikosseuraamuslaitos 2010b. Henkilöstö. Verkkodokumentti.

<<http://www.rikosseuraamus.fi/49206.htm>>. Luettu 2.2.2012.

Rikosseuraamuslaitos 2010c. Organisaatio. Verkkodokumentti.

<<http://www.rikosseuraamus.fi/49205.htm>>. Luettu 2.5.2011.

Rikosseuraamuslaitos 2010d. Psykiatrinen vankisairaala. Verkkodokumentti.

<<http://www.rikosseuraamus.fi/37184.htm>>. Luettu 2.2.2012.

Rikosseuraamuslaitos 2010e. Rikosseuraamuslaitos. Verkkodokumentti.

<<http://www.rikosseuraamus.fi/49146.htm>>. Luettu 2.2.2012.

Rikosseuraamuslaitos 2010f. Toiminnot. Verkkodokumentti.

<<http://www.rikosseuraamus.fi/15120.htm>>. Luettu 7.2.2012.

Rikosseuraamuslaitos 2010g. Vankilat ja yhdyskuntaseuraamustoimistot. Verkkodokumentti. <<http://www.rikosseuraamus.fi/49170.htm>>. Luettu 15.3.2012.

Rikosseuraamuslaitos 2011. Vankisairaala. Verkkodokumentti.

<<http://www.rikosseuraamus.fi/37187.htm>>. Luettu 2.2.2012.

Suomela, Maarit 2002. Kognitiivis-behavioraaliset toimintaohjelmat. Salminen, Markku – Toivonen, Klaus (toim.). Vankeinhoidon perusteet. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4. 227.

Suomen Akatemian tutkimuseettiset ohjeet 2003. Hyvä tieteellinen käytäntö. Verkko-dokumentti.

<<http://www.aka.fi/Tiedostot/Tiedostot/Julkaisut/Suomen%20Akatemian%20eettiset%20ohjeet%202003.pdf>>.

Suomen Toimintaterapeuttiliitto ry 2010a. Toimintaterapeuttiyrittäjän infopaketti. Akavan erityisalat. Verkkodokumentti.

<<http://www.akavanerityisalat.fi/fi/toimintaterapeuttiyrittajan-infopaketti.html>> Luettu 2.2.2012.

Suomen Toimintaterapeuttiliitto ry 2010b. Toimintaterapia. Verkkodokumentti. Päivitetty 3.12. <<http://www.toimintaterapeuttiliitto.fi/toimintaterapia.html>>. Luettu 5.10.2011.

Taruvuori, Karoliina 2011. Arvoja ja elämänhallintaa vankilassa. Muurien sisällä. Sosio-kulttuurinen innostaminen vankilassa. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print.

Tiihonen, Päivi 2011. Erikoistoimintaterapeutti. Kerava. Suullinen tiedonanto 13.10.

Tourunen, Jouni 2002. Vankiloiden sosiaalinen rakenne ja konfliktitilanteet. Salminen, Markku – Toivonen, Klaus (toim.). Vankeinhoidon perusteet. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4. 26; 29.

Tuomi, Jouni – Sarajärvi, Anneli 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Vantaa: Tammi.

Valtionneuvoston asetus rikosseuraamuslaitoksesta 1108/2009. Annettu Helsingissä 17.12.2009.

Vankien terveydenhuollon kehittäminen 2003. Rikosseuraamusviraston monisteita 1/2003. Työryhmän raportti. Päivitetty 31.12.2002. Verkkodokumentti.

<<http://www.rikosseuraamus.fi/uploads/3rvv4zo6jcjx9.pdf>>. Luettu 15.2.2012.

Viikki-Ripatti, Sari 2012. Yliopettaja. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. Vantaa. Suullinen tiedonanto. 7.3.

Whiteford, Gail 2004. When People Cannot Participate: Occupational Deprivation. Teoksessa Christiansen, Charles H. – Townsend, Elizabeth A. 2004. Introduction To Occupation. The Art and Science of Living. New Jersey: Prentice Hall. 221–223; 229–231.

Vankiloissa työskentelevät toimintaterapeutit

Sähköpostia lähetetty aikavälillä 20.-25.4.2011, puhelimitse tiedustelut tehty 2.-9.5.2011. Tiedustelua ei ole lähetetty vankisairaaloihin, sillä siellä työskentelevät toimintaterapeutit olivat jo opinnäytetyöparin tiedossa.

Etelä-Suomen rikosseuraamusalue

Kaikki sähköpostin vastaanottajat ovat johtajia tai apulaisjohtajia. Osa viesteistä on lähetetty vankilan yleiseen sähköpostiosoitteeseen, koska johtajan/apulaisjohtajan osoitetta ei ole ilmoitettu tai se ei ota viestiämme vastaan.

Vankila	Toimintaterapeuttia vai ei?
Suomenlinnan vankila (avo)	EI
Keravan vankila (suljettu)	EI (On ollut 1990-2000.)
Jokelan vankila (suljettu)	EI
Riihimäen vankila (suljettu)	EI (Heille vieras ala, mutta ohjaaja tekee toiminnallista kuntoutusta.)

Helsingin vankilaan emme lähettäneet tiedotetta, sillä Jenny Rekola on ollut siellä työharjoittelussa ja tietää, ettei siellä ole toimintaterapeuttia. Vantaan vankilaan emme myöskään lähettäneet tiedotetta, sillä tiedämme, että toimintaterapeutti Jenny Julkunen tarjoaa vankisairaalan puolelle toimintaterapiapalveluita ostopalveluna. Jenny Julkunen oli halukas osallistumaan opinnäytetyöhömmme vastaamalla mahdolliseen kyselyymme.

Länsi-Suomen rikosseuraamusalue

Kaikki sähköpostin vastaanottajat ovat johtajia tai apulaisjohtajia. Osa viesteistä on lähetetty vankilan yleiseen sähköpostiosoitteeseen, koska johtajan/apulaisjohtajan osoitetta ei ole ilmoitettu tai se ei ota viestiämme vastaan.

Vankila	Toimintaterapeuttia vai ei?
Vanajan vankila (avo)	EI (Näkevät, että tarvetta olisi.)
Kylmäkosken vankila (suljettu)	EI
Vilppulan vankila (avo)	EI
Vaasan vankila (suljettu)	EI (Vieras ala.)
Satakunnan vankila (avo)	EI
Turun vankila (suljettu)	KYLLÄ (Yksi, joka toimii tekstiilityönohjaajan nimikkeellä ja on tällä hetkellä virkavapaalla)
Käyrän vankila (avo)	EI

Hämeenlinnan vankilaan emme lähettäneet tiedotetta, sillä vankisairaalaassa työskentelevä toimintaterapeutti tiesi kertoa, ettei vankilassa työskentele toimintaterapeuttia.

Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalue

Kaikki sähköpostin vastaanottajat ovat johtajia tai apulaisjohtajia. Osa viesteistä on lähetetty vankilan yleiseen sähköpostiosoitteeseen, koska johtajan/apulaisjohtajan osoitetta ei ole ilmoitettu tai se ei ota viestiämme vastaan.

Vankila	Toimintaterapeuttia vai ei?
Konnunsuon vankila (Huom. toiminta päättynyt 1.6.2011)	EI
Haminan vankila (avo)	EI
Mikkelin vankila (suljettu)	EI (Vieras ala.)
Sulkavan vankila (avo)	EI (Vieras ala.)
Laukaan vankila (avo)	EI
Pyhäselän vankila (suljettu)	EI (Erityisohjaaja tekee kuntouttavaa työtä.)
Naarajärven vankila (avo)	EI
Kuopion vankila (suljettu ja avo)	EI
Sukevan vankila (suljettu)	EI
Juuan vankila (avo)	EI
Oulun vankila (suljettu)	EI
Pelson vankila (suljettu)	EI
Kestilän vankila (avo)	EI
Ylitornion vankila (avo)	EI

Sähköpostiosoitteet ja puhelinnumerot saatu: <http://www.rikosseuraamus.fi/49170.htm>.

Haastattelurunko

✓ **Toimintaterapeutin työnkuva (lyhyesti!!)**

- Millainen työpaikka vankisairaala on?
- Kenen kanssa työskentelet yhteistyössä?
- Mitä muu henkilökunta tietää toimintaterapeutin työnkuvasta?
- Mistä toimintaterapiaprosessi koostuu (arviointi, terapia...)?
- Kuinka pitkiä prosessit yleensä ovat?
- Millaisia toimintoja on mahdollista vankilassa käyttää?
- Yksilö- vai ryhmäterapiaa?
- Käytätkö joitakin malleja tai viitekehyksiä työssäsi? Jos niin mitä?
- Käytätkö joitakin välineitä (arviointi, tm.) työssäsi? Jos niin mitä?
- Miten potilaat tulevat toimintaterapiaan (lähete...)?
- Millainen potilasryhmä on?

✓ **Mitä haasteita vangeilla on seuraavissa osa-alueissa? (pääpaino tässä!)**

○ **Yksilö**

▪ Tahto ja toimintaan motivoituminen

- omien vahvuuksien ja heikkouksien arvioiminen sekä luottamus omaan taitoihin
- tavoitteiden asettaminen ja niiden mukainen toiminta
- mielenkiinnon kohteet
- valintojen tekeminen
- sitoutuminen

→ Miten tahtoon ja toimintaan motivoitumiseen voidaan vaikuttaa toimintaterapian keinoin?

▪ Tottumus ja toimintatapa

- päivärytmi ja rutiinit
- roolit
- velvollisuudet ja vastuunottaminen
- muutokseen reagoiminen

→ Miten tottumuksiin ja toimintatapaan voidaan vaikuttaa toimintaterapian keinoin?

▪ Suorituskyky ja taidot

- viestintä- ja vuorovaikutustaidot
  - mielipiteiden ja tarpeiden ilmaiseminen
  - asianmukainen kommunikointi
  - eleiden ja ilmeiden käyttö
  - toisten kunnioittaminen ja yhteistyö
  - oman käyttäytymisen mukauttaminen

- Motoriset taidot
  - asento ja liikkuvuus, koordinaatio, voima ja yrittäminen (käsitteleminen ja liikuttelu), energia
- Prosessuaaliset taidot
  - ongelmanratkaisu ja toiminnan organisointi
  - ohjeiden huomiointi
  - keskittymiskyky

→ Miten suorituskyykyyn ja taitoihin voidaan vaikuttaa toimintaterapian keinoin?

- **Minkälaisia haasteita vankilaympäristö asettaa vangille?**
    - fyysisten tilojen vaikutus (sellit, terapiatilat, yleiset tilat)
    - toiminnot ja toiminnan määrä (vapaa-aika, työ, itsestä huolehtiminen, lepo)
    - muiden ihmisten vaikutus (henkilökunta ja muut vangit)
    - vankilan ulkopuolinen ympäristö
- Voidaanko ympäristöön vaikuttaa toimintaterapian keinoin?**

✓ **Mitä vahvuuksia/haasteita näet...?**

- toimintaterapian osalta vankeinhoidossa?
- kuntoutuksen osalta vankeinhoidossa?

✓ **Miten näet seuraavat asiat...?**

- Miksi vangit tarvitsevat toimintaterapiaa?
- Miten toimintaterapiassa harjoitellut asiat siirtyvät siviiliin? vai siirtyvätkö?
- Saavatko kaikki, jotka tarvitsevat, toimintaterapiaa?
  - ketkä muut toimintaterapiaa tarvitsisivat?
- Miten toimintaterapiaa saaneiden ovat hyötäneet siitä?
  - miten muut voisivat hyötyä?
- Olisiko tarvetta toimintaterapeuttien toimille?
  - miksi/miksi ei?
  - missä (Hml, Turku, Vantaa vai laajemmin Suomessa)? miksi?
- Miten kuntoutustiimi hyötyisi toimintaterapian näkökulmasta?